

Child Education in the Period of Ottoman Reform Period

Ümmü Gülsüm ARSLAN *¹, Günseli ORHON ²

* Corresponding Author, gulsummu1981@gmail.com

¹Akdeniz University, Turkey

²Akdeniz University, Turkey

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 08.06.2020

Accepted: 16.09.2020

Online: 30.11.2020

Published: 01.12.2020

Keywords:

Ottoman innovation

movements

Child education

Child

ABSTRACT

In this study, the changes in the structure of the institutions of the Ottoman State providing child education and the effects of the state's modernization process on child education were examined. Education of children between the ages of 4-12 in the Ottoman State is divided into two periods as classical and modern. In this study, the characteristics of the second period are mentioned and the modernization period is emphasized. The institutions that undertook primary education in the Ottoman State in the first periods are neighborhood schools. During this period, madrasahs undertook higher education duty. The classical period ended with the declaration of Tanzimat. This period was a time when serious steps were taken at the state level in child education. Although little progress has been made in practice, theory has also made important decisions.

Osmanlı Yenileşme Hareketleri Dönemi Çocuk Eğitimi

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Geliş: 08.06.2020

Kabul: 16.09.2020

Çevrimiçi: 30.11.2020

Yayın: 01.12.2020

Anahtar Kelimeler:

Osmanlı yenileşme hareketleri

Çocuk eğitimi

Çocuk

ÖZET

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin çocuk eğitimi veren kurumlarının yapısında meydana gelen değişimler ve devletin modernleşme sürecinin çocuk eğitimi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Osmanlı Devleti'nde 4-12 yaş arası çocukların eğitimi klasik ve modern dönem olarak iki döneme ayrılmaktadır. Bu çalışmada ikinci dönemin karakteristik özelliklerinden bahsedilerek modernleşme dönemi üzerinde ağırlıklı olarak durulmaktadır. Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde ilköğretim görevini üstlenen kurumlar mahalle mektepleridir. Bu dönemde yüksek öğretim görevini de medreseler üstlenmiştir. Klasik dönem Tanzimat'ın ilanı ile son bulmuştur. Tanzimat'la başlayan modernleşme dönemi çocuk eğitiminde devlet seviyesinde ciddi adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Pratikte çok fazla ilerleme kaydedilemese de teori de önemli kararlar alınmıştır.

1. Giriş

Osmanlı eğitim tarihi karakteristik özellikleri açısından klasik ve modern dönem olarak ikiye ayrılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan ilk modernleşme çalışmalarının başladığı döneme kadar olan zaman aralığı klasik dönem olarak adlandırılırken (Gündüz, 2013, s. 40), Tanzimat Fermanı'nın yayınlanmasıyla başlayan dönem modern dönem olarak adlandırılmaktadır. Klasik dönemdeki okullar Selçuklulardan kalma eğitim kurumlarının devamı niteliğindedir. Mahalle mektepleri, medreseler ve enderun klasik dönemde çeşitli amaçlarla eğitim veren kurumlardır. Bu dönemde çocuklar mahalle mekteplerinde eğitim görmektedir. Osmanlı Devleti'nin modernleşme döneminde de çocukların ilkökul eğitimi gördüğü yerler mahalle mektepleridir. İlk örneği Bursa'da açılan mahalle mektepleri Fatih Sultan Mehmet zamanında İstanbul'da da kurulmuş okullardır (Özyalvaç, 2011). Camilere yakın yerlerde kurulu idiler. Osmanlı devletinin son zamanlarına kadar çocukların eğitim gördüğü bir kurum olma görevini üstlenmişlerdir. Modern dönemde açılan ibtidai mektepleri, rüştiyeler, idadiler ve anaokulları da çocukların eğitim gördüğü diğer kurumlar olmuşlardır. Bu kurumlar günümüzde çocukların eğitim gördüğü okullar için bir temel oluşturmuşlardır.

Bu çalışmada klasik dönem mahalle mekteplerinin yenileşme hareketleriyle birlikte yaşadıkları değişimden bahsedilmiştir. Yenileşme döneminin evreleri çocuk eğitimindeki gelişmeler açısından incelenmiştir. Bununla beraber yenileşme döneminde mahalle mekteplerine ek olarak açılan yeni eğitim kurumlarının gelişim aşamaları çocuk eğitiminde yapılan yeniliklerle ve çocukların yaşam şartlarındaki değişimlerle birlikte anlatılmıştır.

1.1. Araştırmanın Problemi

Osmanlı yenileşme hareketleri dönemi ile birlikte yaşanan modernleşme sürecinin çocuk eğitimi üzerindeki etkileri nelerdir?

- Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde çocuk eğitimi veren kurumlar nelerdi ve eğitim öğretim nasıl gerçekleştiriliyordu?
- Osmanlı yenileşme hareketleri dönemi hangi evrelerden geçmiştir ve Osmanlı yenileşme hareketleri döneminin geçirdiği evrelerde çocuk eğitimi adına hangi yenilikler yapılmıştır?
- Osmanlı yenileşme hareketleri döneminde çocuklara eğitim veren kurumlar nelerdi ve bu kurumlarda görülen değişimler nelerdir?

1.2. Araştırmanın Önemi

Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmek amacıyla 17. yüzyıl sonlarında başlattığı reform çabaları siyasal, toplumsal ve hukuki alanda birçok yeniliğin yolunu açmıştır. Osmanlı Devleti'nin reform çalışmalarını yürüttüğü alanlardan biri de eğitimidir. Bu çalışmada Osmanlı yenileşme hareketleri döneminin çocuk eğitimi alanında ortaya çıkardığı yenilikler tarihi kaynakların ışığı altında sunulmaya çalışılmıştır. Bu sayede Türkiye'de çocuk eğitiminde uygulanan eğitim programlarının dünden bugüne gelmesinde geçirilen merhaleler hakkında araştırmacılara bilgi sunması amaçlanmaktadır. Osmanlı Devleti yenileşme dönemini çocuk eğitiminin gelişimi bağlamında inceleyen çalışmanın alana katkı sağlayacağı ümit edilmektedir.

2. Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır. İnsan ve grup davranışlarının nedenini anlamayı amaçlayan araştırmalara nitel araştırma denir (Ergün, 2005). Nitel araştırma, kuram oluşturmayı temel alarak sosyal olguları bağlı oldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Yıldırım ve Şimşek, 2000, s.19). Bu bağlamda Osmanlı yenileşme hareketleri döneminde çocuk eğitimi konusunda yayınlanan kitapların, makalelerin ve tezlerin incelenmesini ve yorumlanmasını amaçlayan bu araştırma için en uygun araştırma yönteminin nitel araştırma yöntemi olduğuna karar verilmiştir. Araştırma Osmanlı yenileşme hareketleri döneminde çocuk eğitimi konusunda tarihsel süreçteki gelişiminin temellerini ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Bu sebeple çalışmada elde edilen veriler nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarihi yöntem yoluyla toplanmıştır. Tarihi yöntem kullanılarak geçmişteki olgular ve olaylar eleştirel bir bakış açısıyla incelenerek analiz edilebilir ve değerlendirilebilir. Tarihi yöntem "ne idi" sorusuna cevap aramaktadır (Kaptan, 1995) ve doküman incelemeye dayanan bir yöntemdir (Kaptan, 1998). Bu yöntemin uygulanmasında iki temel aşama bulunmaktadır. Bunlar;

1. Çalışma konusu ile ilgili kaynakların tespiti
2. Bu kaynakların yorumlanmasıdır.

Araştırmanın problemi, alt problemleri belirlenmiştir. Araştırmanın özelliklerine göre en uygun araştırma yöntemi tespit edilmiştir. Araştırma yöntemi olarak tarihi yöntem seçildiği için verilerin toplanması için başlıkları araştırmanın konusu ile ilgili olan tez, makale ve kitaplar incelenmiştir. Elektronik ve basılı kaynakların taraması yapılırken çocuk eğitimi, Osmanlı Yenileşmesi ve Osmanlı'da çocuk eğitimi kelimeleri kullanılmıştır. Bu

bağlamda ulaşılan elektronik kaynaklar elektronik ortamda arşivlenmiş ve basılı kaynaklar da konuyla ilgili bölümleri fişlenerek kategorize edilmişlerdir. Bunun akabinde araştırmanın alt problemleri ilgili ulaşılan kaynaklardaki bilgiler toplanmış ve bir bilgi havuzu oluşturulmuştur. Elde edilen bilgiler ve araştırmanın problemleri göz önünde bulundurularak çalışmanın bölümlerinin neler olacağı tespit edilmiştir. Kaynaklardan elde edilen bilgilerin yorumlanarak bir araya getirilmesiyle çalışmamız oluşturulmuştur.

Osmanlı yenileşme hareketleri döneminde çocuk eğitimi konusunda yapılan bu çalışmanın temel kaynaklarını Türkiye’de bu konuyla ilgili yayınlamış kitaplar, yüksek lisans, doktora tezleri ve bilimsel makaleler oluşturmuştur. Çalışmada ilk olarak; YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde tarama yapılarak çalışmanın konusu olan Osmanlı Yenileşme hareketleri döneminde çocuk eğitimi ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerine ulaşılmıştır. Ulaşılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmalarından, erişim izni verilen tezler bu çalışma kapsamında incelenmiştir. Bilimsel makalelerin seçiminde ise Social Sciences Citation Index (SSCI), ASOS Index (Akademi Sosyal Bilimler Indeksi) ve Tübitak SBVT (Sosyal Bilimler Veri Tabanı), isimli veritabanlarında yer alan dergilerin çalışma konusu ile ilgili olan sayıları taranmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın konusuyla paralellik gösteren makalelerden çalışma konusu ile ilgili olduğu tespit edilenler çalışmaya dahil edilmiştir. Ek olarak Osmanlı Yenileşme hareketleri döneminde çocuk eğitimi konusuyla ilgili olduğu görülen ve çalışma için fayda sağlayacağı düşünülen kitaplar temin edilerek incelenmiştir.

3. Bulgular

3.1. Osmanlı Devleti’nin Klasik Döneminde Çocuk Eğitimi

Osmanlı Klasik Dönemi Mahalle Mektepleri

Osmanlı’da çocuklara eğitim vermek amacıyla açılan ilköğretim düzeyindeki okullar mahalle mektepleridir. Temel eğitimin verildiği yer anlamına gelen mektep, Araplar tarafından "küttâb" olarak isimlendirilmiştir (Akyüz, 1985). Karahanlılar ve Selçuklulardan başlayarak Osmanlılar da dahil mekteplere mahalle mektebi denilmiştir. Osmanlılar mektep ya da küttap denen ilköğretim düzeyindeki okulları Selçuklulardan ve diğer İslam ülkelerinden almışlardır (Akyüz, 1985). Çocukların temel dini bilgileri öğrendikleri bu okullar mektep, mekteb-i şerif, mekteb-i latif, küttap, darü'l-kurra, beytü't-ta'lim, darü'l-ilm, darü't-talim, mektephane, muallimhane, sıbyan mektebi, mahalle mektebi, taş mektep'' gibi isimlerle adlandırılmaktadır (Araz, 2013, s. 107; Gündüz, 2013, s. 45). Bu adlandırmalardan biri olan mahalle mektebi yaygın olarak kullanılmıştır. Mektep binalarının genellikle taş yapı olması nedeniyle taş mektep veya her mahallede bulunmasından dolayı da mahalle mektebi isimleri de

sıkça kullanılmıştır (Çelik, 2007). Mahalle mektepleri camilerin yanında yer almış, varlıklı kişiler tarafından vakıf yoluyla kurulmuş ve giderleri de yine bu vakıflar tarafından karşılanmıştır (Özkan, 2010). Köylerde ve bazı mahallelerde mahalle mekteplerinin yapımı, masrafları ve mektep hocalarının maaşları o mektebin bulunduğu mahallede yaşayan halk tarafından karşılanmıştır (Akyüz, 1985, s. 71). Çocuklar dört yıl dört ay dört gün veya beş yıl beş ay beş gün gibi kalıplaşmış bir yaşa ulaştığında Âmin alayı (töreni) ile mektebe başlamıştır. Okula başlama yaşı ise Anadolu'da 4 yaş iken İstanbul'da 5-6 yaş arasındadır (Özyalvaç, 2011). Maddi durumu iyi olan ailelerde çocukların okula başlamasını bir sünnet düğünü gibi kutlanmıştır (Özkan, 2010). Okula kayıt-kabul gibi her hangi bir işlem söz konusu değildir. Müslüman olan herkesin çocuğu okula gitmiştir. Mekteplerde eğitim personeli bir hoca ve kalfadan oluşmaktadır (Özyalvaç, 2011). Eğitim sabah erken başlayarak, ikindiye kadar devam etmiştir. Öğlen yemek ve namaz için ara verilmiştir. Derslerde çocuklarla özel olarak tek tek ilgilenildiği için tenneffüs yoktur (Akyüz, 1985). Öğrencilerin hepsi aynı zamanda okula başlamadığından farklı seviyelerdeki ve yaş gruplarındaki öğrenciler aynı sınıfta bulunmakta, hoca bir öğrenci ile meşgul olurken diğerleri ses yapmamak şartı ile serbest kalabilmektedir. Mekteplerde sınıf yirmi beş-otuz öğrenciden oluşmaktadır (Çelik, 2007). Çocuklar mektepteki hasırlar, kilimler veya evden getirdikleri minderler üzerinde diz çökerek oturarak, önlerindeki rahleler üzerindeki Kur'an ya da dua kitaplarını okumuşlardır (Güdek, 2012, s. 3). Kur'an okumaya başlayan öğrenciler bir iki kere hatim indirir ve sonra ailenin isteğine bağlı olarak hafızlık için çalışmaya başlarlardı (Akyüz, 1985). Hafızlıkla beraber mahalle mektebinin vereceği okuma dersleri aşağı yukarı bitmiş, medrese öncesi ilk eğitimin büyük bir kısmı tamamlanmış olurdu (Çelik, 2007). Mekteplerde okuyan çocuklar parasız eğitim görmüş, bu çocuklara ücretsiz yemek verilmiş ve gündelik almışlardır. Mekteplerde tatil perşembe öğleden sonra başlamış ve cumartesiye kadar devam etmiştir.

Mahalle mektepleri eğitim ve öğretim araçları bakımından yetersiz idiler. Kitap haricinde, yazı tahtası, harita, sıra gibi araçların hiçbiri yoktu (Kodaman, 1991). Öğretmenler ise genellikle medrese çıkışlı olmakla beraber öğretmenler için belirtilen şartları taşıyan kişilerden biri olmak yeterliydi (Akyüz, 2003). Bu şartları taşıyan kişiler; cami imam ve müezzinleri, biraz okur yazar olan, orta yaşlı ve ağırbaşlı kişiler, ölen bir öğretmenin uygun nitelikleri taşıyan oğlu, bazı hafız ve okumuş kadınlar olabilirdi. Öğretmenler, genellikle medrese çıkışlı idiler. Mahalle mekteplerinin belli bir yönetmeliği veya resmi bir programı yoktu (Özyalvaç, 2011). Mekteplerin ders programı şehir, kasaba, köylere göre farklılıklar gösterdiği gibi vakfiye şartlarına, dönemlere ve hocalara göre değişebilmekteydi (Özyalvaç, 2011). Fakat belli bir müfredat ve ders programı küçük farklılıklar olmakla beraber tüm devlet sınırları içinde takip edilmekteydi. Bu mektepler çocuklara Kur'an'ı belletmek, okuma yazmayı, İslâm

dinini ve namazın kurallarını öğretmek amacı güdüyordu (Gelişli, 2002, s. 38). Ezbere dayalı kişisel bir eğitim verilen bu okullarda genellikle şu dersler Türkçe olarak okutuluyordu: Elifba, Kur'an, İlm-i hal, Tecvid, Türkçe ahlâk risaleleri, Türkçe, Hat(yazı) (Kodaman, 1991, s. 57). Gerçi bu okulların baş hedefi, çocuklara her ne kadar Arapça olan Kur'an metnini yanlışsız okuyup telâffuz edecek bir yetenek kazandırmak ise de gerek tecvit, gerek din bilgilerinin öğretmenler tarafından Türkçe açıklandığı, hele kara cümlelerin öğretilmesinde doğrudan doğruya ana dil hakim bulunduğu, çocuklara muhtelif vesilelerle Türkçe dualar ve ilâhiler ezberletildiği, Türkçe gülbanklar söyletildiği cihetle, hele medreselerin bile tam manâsıyla Arapça olduğu iddia edilemeyecek olan öğretim dik yanında mahalle mekteplerinde öğretim dilinin Arapça olmayıp Türkçe olduğu kuvvetle savunulabilir (Unat, 1964, s. 8-9). Bazı mekteplerin vakfiyesinde ta'lîm-i kelâm-ı kadîm ve Kur'ân-ı azîm okunması şartı bulunmaktaydı. II. Bayezid'in de İstanbul'da inşa ettirdiği mahalle mektebinin vakfiyesinde mektepteki muallim ve halifenin çocuklara Kur'an okumayı ve bazı ilmihal bilgilerini öğretmesi şartı getiriliyordu (Akyüz, 1985). Çelenk (2008) klasik dönem mahalle mekteplerinde okutulan derslerin: Elifba, Kur'an-ı Kerim, Tecvit, Mızraklı İlmihal, Yazı, İnşa, Kara Cümle (Dört İşlem) dersleri olduğunu bildirmektedir. Bu dönemde, günlük hayatla ilgili tek ders Kara Cümle (dört işlem) dersi idi ve sadece İstanbul sıbyan mekteplerinde okutuluyordu (Çelenk, 2008). Mekteplerde namaz sureleri, duaları düzgün okunacak derecede Kur'an-ı Kerim okuma ve tecvid bilgisi, ilmihal öğretimi, namazın kılınışı gibi bilgilerin yanı sıra tekbir, salâvat, ilahî gibi musiki eğitimi verilir, ancak ders programının esasını Kur'an-ı Kerim teşkil ederdi (Birinci ve Kara, 2005, s. 12). Akyüz (1985) Fatih'in oğlu II. Beyazid'in kendi adını taşıyan caminin güney tarafında yaptırdığı mektebin vakfiyesinde "...otuz oğlanğa, gereği gibi Kur'an okutup öğrete, te'dipe muhtaç olanları te'dip ede, akşam çocuklara destur verilince vakfın ruhu için dua ettire.." ifadelerinin olduğunu bildirmektedir. Kansu (1930, akt. Doğan, 1997) ise yine aynı vakfiyede "Mektephanede Muallim ve Halife olanlar Talim-i Kelam-ı Kadim ve Kur'an-ı Azim ederler", yazdığını belirtmektedir. Bu ifadelere bağlı kalınarak sıbyan mekteplerinin temel amacının, çocuklara Kur'an'ı yüzünden okumayı öğretmek olduğu söylenebilir. Her ne kadar Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde mahalle mekteplerinde okutulan derslerin isimleri kaynaklarda geçse de detaylı bir müfredat programının olmadığı görülmektedir.

3.2. Yenileşme Hareketleri Dönemleri ve Çocuk Eğitimi

İlk Yenileşme Hareketleri Dönemi Çocuk Eğitimi

Bu dönemde Batı medeniyetini tanımak için Avrupa ülkelerine geçici elçiler gönderilmiş ve oradan dönen elçilerin hazırladığı raporlar incelenmiştir. Fakat bu raporlarda belirtilen olumlu tespitler uygulamada yaşanacak

çeşitli güçlükler nedeniyle göz ardı edilerek sadece Batı'nın saray adabı İstanbul'a girmiştir (Özkan, 2010). Avrupa'da yaşanan ekonomik, askeri ve bilimsel gelişmelerin gerisinde kalan Osmanlı Devleti'nin ciddi anlamda modernleşme girişimlerinde bulunması 18. yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Batı'nın medeniyet seviyesini yakalamak için yeni kurum ve personel ihtiyacı doğmuştur (Gündüz, 2013). Askeri alanda görülen eksiklikler nedeniyle ilk olarak askeri alanda modernleşme çalışmaları başlatılmıştır. 1775 yılında I. Abdülhamid tarafından açılan Mühendishane-i Bahri Hümayûn Türk eğitim tarihinde modern anlamda eğitim veren ilk okul olmuştur (Gündüz, 2013). Bu okulun açılmasından bir süre sonra III. Selim döneminde Mühendishane-i Berr-i Hümayûn (1795) açılmıştır. Bu okulun açılması Avrupa devletlerinin ilgisini çekmiş ve hediye olarak kitaplar gönderilmiştir (Akyüz, 1985). Yine bir askeri okul olan Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye ve Mızıka-ı Hümayûn Mektebi II. Mahmut tarafından 1834 yılında açılmıştır (Akyüz, 1985). Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye aydınlanma çağıının öncülerinin yetiştiği ve 19. yüzyıl sonundaki fikir hareketlerinin kaynağı olan bir okul olacaktır (Özkan, 2010, s.79). Askeri alanda yaşanan değişimlerin yanında sivil alanda da birtakım gelişmeler görülmeye başlanmıştır. II. Mahmut 1824 yılında yayınladığı fermanla ilköğretimi zorunlu hale getirmiştir (Akyüz, 1985). Buna ek olarak 1838 yılında rüştiye mektepleri açılmıştır. Rüştiyeler askeri okullarla mahalle mektepleri arasında yer alan ve askeri okullara gidecek öğrencilerin öğretim düzeyini yükseltmek amacıyla açılmış iki yıllık okullardır (Akyüz, 1985). Sivil alanda açılmış bir diğer okulda Mekteb-i Maarif-i Adliye (1838) olmuştur (Gündüz, 2013). Bu okul rüştiye seviyesinde olup sivil memur yetiştirmek için II. Mahmut tarafından açılmıştır. Yine sivil memur olacaklara ve halka eğitim vermek amacıyla 1839 yılında Mekteb-i Ulûm-i Ebediye açılmıştır. Burada eğitimdeki genel gelişmelerden bahsedilmiş.

Tanzimat Dönemi Çocuk Eğitimi

3 Kasım 1839' da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda, eğitime ve okula ilişkin tek bir kelime geçmemesine rağmen (Kodaman,1991) bu fermanla başlayan Tanzimat-ı Hayriye dönemi, Türkiye'de eğitimin çağdaş bir çizgide yol almasını sağlamıştır. Tanzimatla birlikte Osmanlı toplumunda sivilleşme, demokratikleşme eğilimleri kendini göstermeye başlamıştır. Tanzimatçılar Avrupa'nın liberal ve laik fikirlerini kullanarak (Baytal, 2000) Osmanlılık çatısı altında Müslim ve gayrimüslim kesimi kaynaştırmaya çalışmıştır (Binbaşıoğlu, 2005). Bu amaçla gayrimüslim cemaatlere kendi okullarını kurma hakkı verilmiştir. Bundan sonra bu cemaatlerin açtıkları okulların sayıları devlet sınırları içerisinde hızla artmaya başlamıştır. Reformlar ülke içerisinde yaşayan azınlıklar için bir fırsat olmuştur. Tanzimatla birlikte azınlık ve yabancı okullar varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır (Kodaman,1991). Azınlıkların destekçileri Fransa, İngiltere, Almanya ve ABD olmuşlardır. Bu okullar azınlıklar

ve Batılı devletler tarafından dinsel amaçlarla açılmış gibi görünen fakat dinsel amaçların arkasında Osmanlı Devleti üzerinde bir nüfuz oluşturma çabası güden okullardır (Baytal, 2000).

Tanzimat döneminde çocuk eğitimi adına yapılan yeniliklerin başında 5 Şubat 1839'da Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından mekteplerin ıslah edilmesi ile ilgili kararlar alınması yer alabilir (Eren, 2007, s. 51). Aynı yıl içinde rüştiye mektepleri kurulmuş ve bu okullar Mekatib-i Rüştiye Nezaretine bağlanmıştır. Mekatib-i Rüştiye Nezareti ilerleyen zamanlarda kurulacak olan Maarif-i Umumiye nezareti için de temel vazifesi görecektir. Çünkü Tanzimat döneminin başlarında maarif işlerine bakan özel bir kurum yoktu ve maarif işleri Dar-ı Şuray-i Babıali, Divan-ı Ahkam-ı Adliye ve Meclis-i Umur-ı Nafia gibi makamlar tarafından görülmektedir (Eren, 2007, s. 51). Meclis-i Maarif tarafından mahalle mekteplerinin ıslah edilmesine rüştiyelerin sayısının artırılmasına ve ilköğretimin zorunlu olmasına karar verilmiştir (Eren, 2007, s. 52). Eğitimle ilgili gerekli ıslahatı gerçekleştirmek, mevcut okul sayısını artırmak ve lazım gelen düzenlemeleri yapmak üzere 1 Mart 1845 tarihinde Meclis-i Muvakkat-ı Maârif kurulmuştur (Kodaman,1991). Meclis-i Muvakkat'ın, kendisinden beklenen düzenlemeleri yapmak üzere hazırladığı raporlar, 21 Temmuz 1846'da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de ele alınmıştır. Raporlarda sırasıyla, mahalle mekteplerinin düzenlenmesi, rüştiye mektepleri ile ilgili düzenlemeler ve mahalle ve rüştiye mekteplerinin üzerinde, üçüncü dereceyi oluşturacak, yatılı bir Dârülfünûn kurulması ile eğitim üç derece üzerine tertip edilmiş bu okullarla ilgili düzenlemeleri yapmak üzere, daimi bir Meclis-i Maârif kurulması teklif edilmiştir (Kodaman, 1991). 1846 yılında ise Mekatib-i Umumiye Nezareti kurularak eğitim öğretim işleri bir bakanlık seviyesinde yürütülmeye başlanmıştır (Özkan,2010). Bu nezaret tarafından yapılan düzenlemeler ile kurulmuş olan ve tesis edilmesi planlanan sivil okullar üç dereceye ayrılmıştır. Bu derecelendirmenin ilk basamağını yani ilköğretim kısmını mahalle mektepleri, ikinci basamağını (ortaöğretim) rüştiye mektepleri, üçüncü basamağını (yüksekokul) ise Dârülfünûn oluşturmuştur (Demirel, 2012). Gerçekleştirilmek istenen yapı, aynı zamanda Osmanlı sivil okulları için bir hiyerarşi oluşturma girişimidir. Bu oluşumda, orta ve yükseköğretim, yeni tarzda teşkil edilen okullarla şekillendirilmek istenmiştir. Mahalle mekteplerinin yönetimi evkaf nezaretine verildiği için ilköğretimde 1860'ların sonuna kadar, bir değişim yoluna gidilemeyecektir (Kodaman, 1991). İlköğretimde modernleşme yapılırken yeni ve modern bir kurum açmak yerine, mevcut olan mahalle mektepleri üzerinde gerçekleştirilecek ıslahatlarla halledilmek yoluna gidilmiştir. Mekâtib-i Umumiye Nezâreti'nin kuruluşuyla birlikte, sivil eğitim kurumlarının hiyerarşisi daha da belirginleşmeye başlamıştır. Zira nezâretçe yapılan çalışmalarda, mahalle mekteplerine 6-10 yaş arası çocukların, rüştiyelere de on yaşını geçmiş olanların gitmesi kararlaştırılmıştır (Demirel,2012). Öğretim süresi mahalle mekteplerinde 4, rüştiyelerde 2 yıl

olacaktır. Öğretim süreleri sonunda her iki okulun öğrencileri sınava tabi tutulacak, sınavda başarısız olanlar bir süre daha bulunduğu okula devam edecektir. Rüştîyelerde, mahalle mekteplerinde okutulan derslerin biraz daha üzerinde dersler okutulacaktır (Akyıldız, 1993). Alınan karar gereği mahalle mektebini bitiren bir öğrenci iki yıl rüştîyede okuduktan sonra Dârülfünûn'a gidecektir. Ancak, Evkaf Nezâreti'ne bağlı olması, mahalle mekteplerinin ıslahını engellemiştir (Demirel, 2012). Bu durum karşısında Mekâtib-i Umumiye Müdürlüğü'ne atanan Kemal Efendi, rüştîye olabilecek sultan mekteplerini tespit edip, rüştîyelerin buralarda açılmasını sağlamıştır (Demirel, 2012). Ayrıca Kemal Efendi, mahalle mekteplerinin durumundan dolayı rüştîye eğitiminin aksamaması için mahalle mekteplerinin son sınıflarında okutulacak dersleri rüştîyelere, rüştîyelerin son sınıflarında okutulacak dersleri de Dârülfünûn'a hazırlık olacak şekilde düzenlemiştir (Ergin, 1940). 1847 yılında İstanbul'da beş rüştîye açılmış, başlangıçta bu rüştîyelerin öğretim süresi dört yılken Dârülmaârif açıldıktan sonra bu süre altı yıla çıkarılmış ve 1863'te ise beş yıla indirilmiştir (Akyüz, 1985). Bu arada 1850 yılında Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valide Sultan tarafından Dârülmaârif isimli bir rüştîye açılmış ancak bu okulda diğer rüştîyelerden daha üst seviyede bir öğretim yapılması amaçlanmıştır (Akyüz, 1985). Rüştîyelerin üzerinde, yükseköğretimi teşkil edecek olan Dârülfünûn tesisi için Kasım 1846'da harekete geçilmiştir. Bu binanın yapımı 1865 yılına kadar devam ettiği gibi Dârülfünûn'da derslerin başlaması da ancak 1863'te mümkün olmuştur (İhsanoğlu,2010). Rüştîye sayısının İstanbul'da artması, bu döneme kadar ülkenin öğretmen ihtiyacını karşılayan medreselerin dışında, öğretmen yetiştiren yeni bir kurumun açılmasını zorunlu kılmıştır. İhtiyaç duyulan bu kurum, Mekâtib-i Umûmiye Nâzırı Kemal Efendi'nin çabaları sonucu, 16 Mart 1848'de, İstanbul Fatih'te, Dârülmualimîn adıyla açılan erkek öğretmen yetiştiren bir okuldur (Gündüz,2013). Dârülmualimîn-i Rüşdî olarak isimlendirilen bu okulun ilk öğretim kadrosu ve öğrenci kaynağı medrese kökenlilerden oluşmakla birlikte eğitim süresi üç yıldır (Demirel, 2012). Osmanlı Devleti'nin kalifiye eleman ihtiyacını karşılamak üzere 1859 yılında Mekteb-i Mülkiye kurulmuştur (Özkan, 2010). Bu okulun öğrenim süresi iki yıldır ve Maârif Nezâreti'ne bağlı olarak açılmıştır (Akyüz, 1985). Bu okulun öğrencileri, Bâbiâlî kalemlerindeki kâtiplerin yeteneklilerinden ve bir kısım dersleri tamamlamış medrese öğrencileri arasından sınavla seçilerek alınmıştır. Dârülmualimîn-i Rüşdî ve Mekteb-i Mülkiye rüştîyelerin üzerinde öğretim yapan kurumlardır. Ancak bu iki kurum, oluşturulmak istenen hiyerarşide, kuruldukları dönem itibariyle, sivil okulların yükseköğretim kısmını oluşturmaktan uzaktılar. Çünkü her iki kurumun öğrenci kaynağını rüştîyeler oluşturmamaktadır. Tanzimat döneminde her sınıf Osmanlı tebaası çocuklarının gidebileceği, ortaöğretim düzeyinde ve rüştîyelerin üzerinde öğretim yapan Galatasaray Sultânîsi açılmıştır (Somel, 2010). 15 Nisan 1868 tarihinde kurulan Galatasaray Sultânîsi'nden mezun olan öğrenciler, yüksekokullara gidebileceklerdi. Galatasaray Sultânîsi rüştîyeleri kendisi için bir öğrenci kaynağı

olarak görmemiş bu yüzden kendi hazırlık sınıflarını teşkil etmiştir (Demirel, 2012). 1873 'te sultânî seviyesinde açılan okullardan biri de Darüşşafaka olmuştur. Bu okul fakir, yetim ve öksüz çocukların eğitimi için kurulmakla birlikte varlığını halen devam ettirmektedir (Gündüz, 2013).

Osmanlı eğitim sisteminde yeni bir düzen oluşturma girişimi 1 Eylül 1869 yılında ilan edilen Maârif-i Umumiye Nizâmnâmesi'nde görülmüştür (Özkan, 2010). Nizâmnâme hakkında Meclis-i Hass-ı Vükela'dan yazılan mazbatada, nizâmnâmenin esas hükümlerinden birisinin de okulların derecelerine göre sınıflandırılması olduğu belirtilmiştir (Cevat, 2002). Bu nizamname ile eğitim-öğretim basamaklarından başka okulların müfredatı, teşkilatlanma, teşvik ve mali konular, öğretmen yetiştirme, yabancı ve azınlık okulları da dâhil tüm yeni okulların bir sistem içinde ele alınarak planlaması yapılmıştır (Şen, 2013, s. 484). Kodaman (1991, s.25) nizâmnâme hakkında hazırlanan bir mazbatada, nizâmnâmenin hedeflerinin aşağıdaki şekilde olduğunu bildirmiştir. Buna göre;

- İlköğretimin zorunlu olması,
- Genel mekteplerin derece ve kademelere ayrılması,
- Öğretim ve eğitim usûllerinin yeniden düzenlenmesi ve oluşturulması,
- Öğretmenlerin iyi yetişmesini ve itibarını sağlayacak tedbirlerin alınması,
- Maarif merkezî idaresinin düzenlenmesiyle vilâyetlerde de maârif teşkilâtının kurulması,
- Okullarda yeni sınav kurallarının tespiti,
- İlmî kuruluşların çoğaltılması ve yaygınlaştırılması,
- Maarif bütçesi için halktan yardım alınması,
- Devlet sınırları içinde Sıbyan, Rüştîye, İdadî ve Sultanî okulları; İstanbul'da ise Darülfünûn, Darülmualimîn, Darülmualimât ve Kız Rüştîyeleri açılması.

Nizâmnâmede okulların derece ve sınıflandırılması Mahalle Mektepleri (anaokulu ve ilköğretimin birinci kademesi), Rüştîyeler (ilköğretimin ikinci kademesi), İdadîler (ortaokul), Sultânîler (lise) ve Darülfünûn (Üniversite) şeklinde belirlenmiştir (Özkan, 2010).

Maârif-i Umumiye Nizâmnâmesi'nde oluşturulmak istenen hiyerarşi hedeflendiği şekilde uygulanamamıştır (Kodaman, 1991). İlkokul kademesinde, usûl-ü atîka denilen geleneksel yollarla öğretime devam mahalle mektepleriyle usûl-ü cedîde denilen yeni tarzda öğretim yöntemlerini uygulayan ibtidâi ismi verilen mekteplerden oluşan ikili bir yapı oluşmuştur (Kodaman, 1991, s.61). 1872 yılında İstanbul'da ilk ibtidai okulu

açılmıştır (Özkan, 2010). Fakat yaygınlaştırılması uzun bir zaman almıştır. Mahalle mektepleri köylere kadar ulaştırılmış ve ıslah edilmiştir (Demirel, 2012). Şehir ve kasabaların neredeyse hepsinde en az bir rüştiye mektebi açılmış ve bir çoğuna Dârümuallimîn mezunu öğretmenler atanmıştır. Açılması planlanan idadiler açılmadığı için rüştiyeden mezun olup eğitime devam etmek isteyen öğrenciler sadece Mekteb-i Sultânî'ye devam edebilmekte bunun yanında Mekâtib-i Harbiye ve Mekâtib-i Tıbbiye mekteplerinde okumak istediklerinde ise hazırlık sınıflarına devam etmek zorunda kalmışlardır (Demirel, 2012). Aynı şekilde sultânîler de açılmadığı için yükseköğretim askeri okullarla sınırlı kalmıştır. İdâdîler ve sultânîlerin açılmamış olması nedeniyle ilköğretim ve yükseköğretim arasındaki kademe doldurulamamıştır (Akyüz,1985). Bu da eğitim-öğretimi sekteye uğratmıştır. 1874 yılında İstanbul'da ve Yanya Vilayeti'nde birer idâdî açılarak ortaöğretim için bir adım atılmış fakat ortaöğretim kurumlarının Osmanlı sınırları içerisinde yaygınlaştırılması II. Abdülhamid devrinde gerçekleştirilebilmiştir (Gündüz, 2013).

Nizamnamede âlî (yüksek) okullar arasında yer alan ve mahalle, rüştiye ve idâdî şubelerinden oluşan Dârümuallimîn 1874'te açılmıştır. İdâdî şubesi ise 1877 yılında eğitim-öğretime başlamıştır (Öztürk, 1996). Nizâmnamede açılması planlanan sultânî şubesi açılmamıştır. Bu yüzden Dârümuallimîn yüksekokul statüsü taşımamaktadır. Nizâmnamedeâlî (yüksek) mektepler arasında yer alan Dârümuallimîn, rüştiye, idâdî ve sultânî okullarına öğretmen yetiştirecektir (Demirel, 2012). Rüştiye, idâdî ve sultânî şubeleri edebiyat sınıfı ve ulûm ve fûnûn sınıfı olarak iki sınıfa ayrılmıştır (Akyüz,1985). Rüştiye ve sultânîye şubesinin eğitim-öğretim süresi üç yıl, idâdî şubesinin eğitim-öğretim süresi ise iki yıldır ve Dârümuallimîn'e kabul edilirken herkesin ilgili olduğu bölüme ait okuldan mezun olması gerekmekte diploması olmayanların ise yapılacak sınav sonucunda başarılı olması gerekmektedir (Demirel, 2012).

198 maddelik Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi'nin eğitim tarihi yönünden önemi, Türk eğitim tarihinde ilk sistemleştirme ve kanunlaştırma hareketi olmasıdır (Kodaman,1991, s.26). Bu Nizamname ile başkentte ve taşrada kurulması planlanan okulların tek bir çatı altında kurulması planlanmış bu sebeple de Osmanlı eğitim tarihinde bir dönüm noktası olmuştur (Somel, 2010).

Tanzimat devrinde eğitim alanında teşkilatlanmalar başlatılmış, bir çok yeni okulla birlikte merkezi eğitim teşkilatının da temelleri atılmıştır. Yapılan eğitim reformlarının en önemlisi devlete bağlı örgün eğitim kurumları açmak olmuştur. Mektepler ve medreselerin dışında yeni eğitim kurumları açılmış böylece eski kurumların üzerine veya bu kurumlarla birlikte yaşayacak kurumlar açıldığı için medrese zihniyeti devam etmiştir (Baytal, 2000). Bununla birlikte yenilikler yapılırken belli bir sıra izlenmemiş, dış tepkiler düşünülerek, önce orta

öğretimden işe başlanmıştır (Baytal, 2000). Gözle görülür düzeyde bir modernleşme çabasının olmasına rağmen bu reformları gerçekleştirmeye çalışan kişilerin sayısının azlığı reformların, amaçlanan seviyeye gelmesini engellemiştir (Kodaman,1991).

Tanzimat döneminde modernleşme düşüncesiyle açılan okullarda istenen amaçlara yönelik bir eğitim sunulamamıştır. Bu bakımdan Tanzimat dönemi ilk, orta ve yükseköğretim, hatta mesleki ve teknik eğitim için, önemli kararların alındığı ama uygulamada fazla başarılı olunamadığı bir dönemdir. Dönemin ideali olan Batı ilim ve tekniği ülkeye sokulamamıştır. Ülkede Batı tarzı eğitim alanlar ve medrese eğitimi alanlar olarak iki grup oluşmuştur (Özkan, 2010). Tüm bu olumsuzluklara rağmen Tanzimat Osmanlı Devleti üzerinde bir kurtarıcı rolü üstlenemese de yapılan değişiklikler II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Cumhuriyet devri eğitimi için temel görevi görmüş eğitimin modernleşmesine katkıda bulunmuştur (Baytal, 2000).

II. Abdülhamid Dönemi Çocuk Eğitimi

Modern eğitim, II. Abdülhamit döneminde yerleşmiş ve devlet, eğitimdeki görevinin bilincine varmıştır (Baytal, 2000). 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin maddelerinde yer alan eğitimin modernleştirilmesiyle ilgili maddelere uygun olarak eğitim sistemini düzene sokma ihtiyacı doğmuştur. Maârif-i Umumiye Nizâm-nâmesinde hiyerarşik bir düzene sokulan öğretim kurumları Sultan II. Abdülhamid döneminde hayata geçirilebilmiştir (Demirel, 2012). 1876'daki Kanun-i Esasi'de yer alan 15.,16., ve 114. maddeler eğitimde yapılacak olan düzenlemelerin gerekliliğini bir kez daha vurgulamıştır (Özkan, 2010). Öğretim basamaklarına göre ayarlanmış maarif merkez teşkilatının esası, 1879 yılında belirlenmiştir. II. Abdülhamid döneminde maarif merkezi teşkilatı düzenlemeyle son şeklini almıştır. Böylece Maarif Nezareti bünyesinde, her öğretim derecesi için genel müdürlükler ve müfettişlikler meydana getirilmiş, her vilayet merkezinde birer maarif müdürlüğü ve meclisi oluşturulmuştur (Somel, 2010). Sancak ve kazalarda ise Maarif Meclisi şubeleri açılmış ve ayrıca vilayetlerde müfettiş kadroları arttırılmıştır. Yine Maarif Nezareti bünyesinde Rüşdiye ve İdadi müdürlükleri tesis edilmiştir (Baytal, 2000). Bu teşkilat sayesinde taşraya, ilk, ortaöğretim müesseseleri ve öğretmen okulları bu dönemde götürülmüştür.

II. Abdülhamid döneminde eğitim alanında en fazla gelişme ilk ve ortaöğretimde olmuştur. Mekatib-i Mahalleiye Dairesi'nin kurulması devletin ilköğretime verdiği önemi göstermektedir (Kodaman, 1991, s.67). İlköğretim kanunla zorunlu olmuş, mahalle mekteplerinin müfredatı yenilenmiştir. Devlet eliyle ibtidai mekteplerinin açılmasıyla ortaya çıkan mahalle ve ibtidâi mektepleri ikiliğinde ağırlık ibtidâi mekteplerine verilmiş ve bu ikilik

ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. İlk başlarda tüm ilk kademe okulları için mahalle mektebi ibaresi kullanılırken zamanla ibtidai mekteplerinin ağırlığı artmış ve 1881 yılında Maârif Nezâreti'nde bulunan Mekâtib-i Sıbyâniye İdaresi Mekâtib-i İbtidâiye İdaresi olarak değiştirilmiştir (Kodaman, 1991). İlköğretimin ikinci kademesini oluşturan rüştiyeler idadilerle birleştirilmiştir. İdadiler, 1873 yılında memur ve yeni okullara öğrenci yetiştirmek amacıyla vilayet merkezlerinde açılması kararlaştırılan yedi yıl eğitim veren ve ilk iki yılını rüştiyelerin son iki yılını da kurulması amaçlanmasına rağmen kurulamayan sultanilerin oluşturduğu orta dereceli okullardır. İdadilerin yaygınlaştırılması 1885 yılında hız kazanmıştır (Talay, 1991). Galatasaray'da 1868 yılında ilk örneği kurulan Galatasaray Sultânîsi II. Abdülhamid devrinde de ilk ve tek Sultânî olma özelliğini korumuştur (Özkan, 2010). Sultanilerin orta öğretim basamağının üst sınıflarını teşkil etmek üzere vilayet merkezlerinde açılması düşünülmüş fakat bu düşünce gerçekleştirilememiştir. Yüksek öğretim basamağında ise Dârülfünûn-ı Şâhâne eğitim öğretime beş fakülteli modern Osmanlı üniversitesi olarak başlamıştır (Şen, 2013).

II. Abdülhamid devrinde açılan Aşiret Mektepleri 1892' de Arap aşiret çocuklarının eğitimi için padişah himayesinde İstanbul' da kurulmuş olan ilerleyen zamanlarda Arnavut ve Kürt aşiret çocuklarına da eğitim veren bir okul olmuştur (Baytal, 2000). 1874'de öğretmen yetiştirmek amacıyla Darümuallimin açılmıştır (Öztürk, 2005). Bu gelişmelere bakılarak II. Abdulhamid döneminde tüm eğitim kademelerinde okul, öğrenci ve öğretmen olarak nicelik olarak bir artış olduğu söylenebilir.

Devlet eğitimdeki görevinin bilincine varmış, okullara mali yardım sağlamış ve eğitimin Türklerin ve müslümanların çoğunlukta olduğu yerlere, özellikle Anadolu'ya yayılmasını sağlayacak bazı tedbirlere de başvurmuştur (Kodaman, 1991). Bu dönemde eğitimde merkezîyetçi bir siyaset izlenmiştir. Buradaki amaç devletin en uzak köşelerine kadar merkezi otoriteyi götürerek bürokrasiyi ve resmi kurumlaşmayı yaygınlaştırmaktır. Azınlık ve yabancı okullar kontrol altına alınmaya çalışılmış, bu okullara Türk öğretmenler tayin edilmiştir. Dönemin başlarında ilköğretimde İslamcılık, ortaöğretimde ise Osmanlıcılık fikir akımına uygun hedefler belirlenirken dönemin sonlarına doğru bu iki akımla beraber Türkçülük eğitimde etkin bir fikir akımı olmaya başlamıştır (Kodaman, 1991). II. Abdülhamid, Avrupa'da beliren pan ideolojilere karşı tüm Müslüman tebaayı halifelik çatısı altında toplamak için Panislamizm fikir akımını benimsemiştir (Baytal, 2000). Okullardaki din ve ahlak derslerini arttırması bu fikir akımının bir yansımasıdır.

Tanzimat dönemi kararları ancak Sultan II. Abdülhamid'in maârif alanındaki reformları ile uygulamaya konulabilmiştir (Özkan, 2010). Sultan II. Abdülhamid'in maârif alanındaki reformları, Tanzimat döneminde alınan kararlarla sınırlı değildir. Bu dönemde ilköğretim kurumları ülke geneline yaygınlaştırılmış, ortaöğretimin

birinci kademesini oluşturan idâdîlerin sayısı arttırılarak her vilayette bu okullar tesis ettirilmiştir (Akyüz, 1985). Yine, ortaöğretimin ikinci kademesi olarak sultanilerin yerine, yedi senelik idâdîler teşkil edilmiş ve hemen her vilayet merkezinde bu okullardan bir tane açılmıştır. O dönemdeki sivil yükseköğretim ise Mekteb-i Mülkiye-i Şahane, Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye-i Şahane, Mekteb-i Hukuk ve Dârülfünûn-ı Şâhâne ile gerçekleştirilmiştir. Böylece Sultan II. Abdülhamid döneminde, çeşitli kademelerden oluşan sivil öğretim kurumlarının teşkili gerçekleştirilmiş ve bu kurumlar arasındaki hiyerarşik bağ sağlanabilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ise sivil öğretim kurumlarının yapısı ve hiyerarşisi, temel özellikler bozulmadan, değişikliğe uğramıştır. Sultan II. Mahmud ile başlayan yeni tarzda sivil öğretim müesseselerinin kurulması ve bu müesseseler arasındaki hiyerarşi oluşumu, Tanzimat döneminde şekillenmiş ve Sultan II. Abdülhamid döneminde tam anlamıyla uygulamaya konulmuştur. Maârif alanında oluşturulan bu yapı, II. Meşrutiyet döneminde yapılan değişikliklerle birlikte, Cumhuriyet sonrası eğitim sisteminin de temellerini oluşturmuştur (Aksoy, 2008). II. Abdülhamid döneminden itibaren Darulmuallimler de diğer bazı okullar gibi has okullar olmaktan çıkarılarak, vilayetlerde de açılarak bütün imparatorluk sathına yayılmıştır. Nitekim bu hususta ilk teşebbüs 1880'de yapılarak Kosova vilayetinin Piriştine şehrinde bir Darulmuallimin-i Sıbyan (ilk öğretmen okulu) açılmıştır. 1882 yılında ise on vilayette aynı okuldan açılmasına karar verilmiştir. Öğretmensiz maarif olamayacağı fikrinin anlaşıldığı ve zihinlere iyice yerleştiği görülmektedir (Aksoy, 2008).

Sultan II. Abdülhamid döneminin, Türk eğitiminin modernleşmesinde çok önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Bu döneme kadar modern bir eğitim sistemi oluşturulmuş fakat uygulamaya geçilememiştir. Teşkil edilen sistemin tüm devlet sınırları içinde yayılması ve büyük çapta üretim yapar hale gelmesi ancak II. Abdülhamid döneminde mümkün olmuştur (Tekeli ve İlkin, 1999, s. 75). II. Abdülhamid dönemindeki en önemli çalışmaları ve yatırımları eğitim alanında yapmıştır (Lewis, 1996, akt. Demirel, 2012). Bu çalışma ve yatırımların sonucunda eğitim alanında birçok yenilik yapılmıştır. Bu dönemde yeni okullar kurulmuş, okulların sayıları arttırılmış bu şekilde eğitim yaygınlaştırılmıştır (Özkan, 2010). Devlet eğitim için vergi toplamış, öğretmen tayinini üstlenmiş, merkez ve taşra teşkilâtını kurmuştur (Gündüz, 2013). Bu dönem bir anlamda Tanzimat kararlarının uygulandığı bir dönem olarak da değerlendirilebilir. II. Abdülhamid devleti içinde bulunduğu zor durumdan kurtarmanın yolunun eğitimden geçtiğini düşünerek etrafındaki danışman kadrosuyla beraber geleneklerden vazgeçmeden eğitimi modernleştirme gayreti göstermiştir (Gündüz, 2013).

Meşrutiyet (II. Meşrutiyet) Dönemi Çocuk Eğitimi

Anayasanın tekrar ilan edildiği 23 Temmuz 1908 ve 30 Ekim 1918 tarihleri arasını kapsayan döneme II. Meşrutiyet ya da Meşrutiyet Dönemi denir (Akyüz,1985). İttihat ve Terakki Cemiyeti dönemi olarak da nitelendirebileceğimiz ve II. Meşrutiyet döneminde ilköğretim ve ortaöğretim sisteminde bazı düzenlemeler yapılmıştır. 1913 yılında kabul edilen Tedrisât-ı İbtidâiye Kânun-ı Muvakkati ile ibtidâi ve rüştiyeler birleştirilerek ilköğretimin süresi altı yıl olmuştur (Gündüz, 2013). Birçok vilayette uygulanamayan bu kanuna göre ilköğretim ikişer yıllık üç evreye ayrılmıştır. Bunlar; ibtidailere denk gelen ve zorunlu tutulan devre-i ulâ (7-8 yaş) ve devre-i mutavassıta (9-10 yaş) ve rüştiyelere denk gelen devre-i âliye (11-12 yaş)'dir (Demirel, 2010). Yine bu kanunla, ana mektepleri, mahalle sınıfları ve el işleri ve ihtiraf mektepleri de ilköğretim kurumu olarak kabul edilmiştir (Ergün, 1996). Beş ve yedi yıllık idadilerin yapısında da değişikliğe gidilmiştir. 1914 'te beş yıllık idâdiler zirâî, ticârî, sînâi ve umûmî olmak üzere dört şubeye ayrılarak meslek okulları haline getirilmiş ve yedi yıllık idâdiler ise sultâniye çevrilmiştir (Demirel, 2012). 1913-1914 ders yılından itibaren eğitim süresi 12 yıl olan sultânîler ortaöğretim kurumları olarak işlev görmeye başlamış bu okulların ilk beş yılı ibtidâi sınıfları sonraki yedi yıl tâlî sınıflar olarak adlandırılmıştır (Demirel, 2012).

II. Meşrutiyet döneminde o dönemin maarif nazırı olan Emrullah Efendi görüşleri ve çalışmalarıyla etkili olmuştur. Eğitim sistemini Tuba Ağacına benzeterek yenileşme çalışmalarının yüksek öğretimden başlaması gerektiğini savunmuştur. Birçok eleştiriye maruz kalan bu düşüncenin temelinde yüksek öğretim sayesinde yenilikçi aydın insanların ivedilikle yetiştirilmesi yatmaktadır (Ergün, 1982). O devrin etkin bir eğitimcisi olan ve 'Fenni Terbiye' adında bir eser yayınlayan Satı Bey ise Emrullah Efendi'nin bu görüşüne karşı çıkmıştır ve ilköğretimin ve öğretmen eğitiminin önemini vurgulamıştır (Gündüz, 2010). Satı Bey'e göre yenileşme ilköğretimden başlamalıdır.

1908 ve 1918 yıllarına denk gelen II. Meşrutiyet döneminde eğitim alanında teorikte güzel düşünceler çıkmasına rağmen bu düşünceler uygulamalara yansıtılamamıştır. Bunun nedeni o dönemde meydana gelen Balkan ve I. Dünya Savaşlarıdır (Özkan, 2010). Bu kısa ve zorlu dönemde Cumhuriyet dönemi eğitim reformlarına örnek olacak çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde harfleri değiştirme teşebbüsü yapılmış, eğitim-öğretim millileştirilmeye ve azınlık okulları Türkleştirilmeye çalışılmış, kızların yükseköğrenim görmesi için bir kurum açılmış ve Türkçe'ye verilen önem arttırılmıştır (Koçer, 1991, s. 90)

Osmanlı yenileşme hareketleri dönemi çocuk eğitimi açısından incelendiğinde 4 ana dönemin olduğu görülmektedir. Bunlar ilk yenileşme, Tanzimat, II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemleridir. İlk yenileşme

dönemi eğitimdeki eksiklikleri fark ediş, Tanzimat dönemi reform tasarılarının oluşturulması, II. Abdülhamid dönemi uygulama ve II. Meşrutiyet dönemi ise Cumhuriyet dönemi için hazırlık olma yönünden önem taşımaktadır. Bu dönemlerin her biri diğerinin devamı niteliğindedir. Çocuklara verilen eğitimin yaygınlaştırılması, bir eğitim teşkilatının oluşturulması, öğretmen kalitesinin artırılması, öğretim müfredatlarının güncellenmesi gibi çalışmalar yapılmıştır. Yeni öğretim kurumları açılmış ve devlet sınırları içinde yaygınlaştırılması için gayret sarf edilmiştir.

3.3. Yenileşme Hareketleri Dönemi Çocuk Eğitimi Veren Okullar

Klasik Dönemde Çocuk Eğitimi Veren ve Yenileşme Hareketleri Döneminde Varlığını Devam Ettiren Okullar

Mahalle Mektepleri

İlk örnekleri sırasıyla Bursa ve İstanbul'da eğitim-öğretime açılan (Özyalvaç, 2011) mahalle mekteplerinin işleyiş düzenini değiştirmeye yönelik ilk çalışma II. Mahmut tarafından 1824 yılında yapılmıştır. II. Mahmut mahalle mektepleri hakkında "talim-i mahalle" denen bir ferman yayınlamış temel eğitim alanında değişime yönelik ilk ciddi girişimi başlatmıştır (Kodaman, 1991). Ulema sınıfının ve medreselerin yanında yer almalarını isteyen padişah hazırlattığı fermanda Batılı tarzda yenilikler yapmamıştır (Kodaman, 1991). Bu yüzden de bu ferman çocuk eğitimine modernleşme anlamında bir değer katmamakla beraber çocuk eğitimi konusuna devletin verdiği önemi gösterdiği için eğitimde modernleşme hareketlerinin ilk adımı olarak kabul edilebilir. II. Mahmut döneminde mahalle mekteplerinin ıslahı ile ilgili ikinci bir reform teşebbüsü de 1838'de Meclis-i Umur-ı Nafia'nın temel eğitim sistemi alanında hazırladığı plan olarak kabul edilebilir. Meclis-i Umur-u Nafia layihası Darü'ş Şurayı Bab-ı Ali ve Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye tarafından incelenmiş üzerinde düzenlemeler yapılarak padişaha sunulmuştur. II. Mahmut layihada yapılması kararlaştırılan ıslahatları meclisin görüşleri doğrultusunda, şeyhü'l-İslamlığa bırakmıştır (Berkes, 1973). Bu yüzden yapılması hedeflenen ıslahatlar din eğitiminin düzenlenmesi şeklinde uygulanmış ilköğretimin kapsamı yine dini bilgilerin öğretilmesi şeklinde kalarak dünyevi olma yoluna girememiştir. Eğitim işlerine bakması için atanacak nazır ve yeni açılacak mekteplere muallim tayini şeyhü'l-İslamlığa verilmiş ve ilköğretimde modernleşme çabaları sekteye uğramıştır. Modernleşme çalışmalarını sürdürürken ulema sınıfının tepkisini çekmemek için II. Mahmut ilköğretimden taviz vermiş fakat ortaöğretimi kendi yönetimi altına almayı kısmen de olsa başarmıştır (Güdek, 2012). Tanzimat Fermanı sonrasında yapılan reformların başarıya ulaşmasıyla yeni kurulan çağdaş eğitim sistemi arasında bir bağlantı olduğunu düşünen Abdülmecid, eğitim öğretim işlerine verdiği önemi artırarak 1845'te bir hatt-ı hümayun yayınlamıştır (Kodaman, 1991). Bu hatt-ı hümayunla birlikte Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliyye, Meclis-i Muvakkat ve Mecalis-

i İmariyye adlarını taşıyan meclislerin kurulmasına karar vermiştir. Meclis-i Muvakkat 12 Nisan 1845' te eğitim-öğretim işlerine bakan ve Meclis-i Vala'ya bağlı ve aldığı kararları Meclis-i Vala'ya bildirme zorunluluğu olan bir komisyon olacaktır (Takvimi Vekayi, 1261).Bu yedi kişilik mecliste ulema sınıfından üç kişi bulunmaktadır. Meclis üyeleri arasında yabancı dil bilen ve Batı eğitim sistemini tanıyan kişilerin bulunması, meclisin şeyhü'l İslamlıktan bağımsız olması Osmanlı eğitim sisteminin medresenin etkisinden uzak, çağdaş bir anlayışa doğru yöneldiğinin göstergesi olarak sayılabilir (Kodaman, 1991). Muvakkat Meclis, Evkaf-ı Hümayun Nazırlığı kayıtlarından mevcut mekteplerin bir dökümünü çıkarmıştır. Muvakkat Meclis onbir aylık bir çalışma sonucu öğretimin Batı'daki gibi üç kademeli olması Darülfünun'un kurulması ve eğitim işleriyle ilgilenecek bir Maarif Meclisi'nin kurulması ve bir kişinin Maarif-i Umumiyye Nazırı olarak atanmasını uygun görmüştür (Erdoğan, 1996). Bütün bu işlerin yapılabilmesi için maddi kaynağın da Trabzon, Musul ve Bosna valilerinden temin edilmesini de Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye' ye bildirilmiştir. Meclis-i Muvakkat'ın hazırlamış olduğu ve Meclis-i Vala'nın da onayladığı ilk rapor teşkilat yönünden yenilikleri getirmiştir.Bu kararlar mekteplerde uygulanacak eğitim ve öğretim metotları bakımından çağdaş bir anlayışa sahiptir. Geçici meclisin yukarıdaki kararından sonra 1846'da Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuştur (Özkan, 2010). Ulemadan Esad Efendi başkanlığında kurulan Daimi ve sekiz üyeden oluşan Maarif Meclisi haftada iki gün toplanacaktır. Bu mecliste başkan haricinde ulemadan hiç kimse yoktur ve görevi geçici meclisin aldığı kararları incelemek ve eğitimle ilgili sorunları tartışıp gerekli reformları yapmaktır (Özkan, 2010). Daimi Maarif Meclisi Osmanlı'da eğitim işleriyle sorumlu tutulan ilk kuruluş olarak farklı bir yere sahiptir. Yenilikçi bir kimliğe sahip olan Mustafa Reşit Paşa'nın himayesinde olan bu meclis sayesinde eğitim ve öğretim medresenin elinden çıkarak yenilik taraftarı olanların kontrolüne geçmeye başlamıştır (Altınova, 2010) . Bu yüzden medrese etkisini kaybedip, modern eğitim güçlenip yaygınlaşmıştır. Daimi Maarif Meclisi'nin aldığı kararları uygulama yetkisi olmayan bir karar organı olması ve Evkaf Nezareti'ne bağlı okulları da ayrı bir yönetime kavuşturmak için "Mekatib-i Umumiye Nezareti" adında bir icra organının kurulması ihtiyacı duyulmuştur. Mekatib-i Umumiye Nezareti 1846'da başkanı Esat Efendi olan eğitim bakanlığı benzeri bir kurum olarak kurulmuştur (Güdek, 2012). Mekatib-i Umumiye Nezareti bir icra organıdır ve yetki sahası içinde mahalle ve rüştiye okulları vardır. Mahalle okullarının yönetimi hala nezaretin yetkisi dışındadır ve medresenin ilköğretim üzerindeki etkisi uzun bir süre daha devam etmiştir (Demirel, 2012). 8 Nisan 1847'de mahalle okullarındaki hocalara rehber olarak yazılan bir talimatname yayınlanmıştır ve bu talimat ilköğretimde yenileşme hareketini başlatan bir belge olmuştur (Budak ve Budak, 2014). Talimatnameye göre mahalle mekteplerinin eğitim süresi 4 yıl olarak sınırlandırılmış, mahalle mekteplerinin rüştiyelere temel olması ve bunlara öğrenci yetiştirmesi kabul edilmiştir (Güdek, 2012). Mahalle mekteplerinin öğretim

programında şu dersler yer almıştır: Elifba (Alfabe) cüzü, Amme cüzü ve diğer cüzler, Kur'an-ı Kerim, Türkçe ahlak risalesi, Türkçe tecvit, ilmihal, Türkçe sözcüklerin okutulup yazdırılması ve güzel yazı (Budak ve Budak, 2014). Türkçe derslerine ağırlık verilmesi istenmiştir (Binbaşıoğlu, 2015). Okullara taş levha ve divitin sokulması uygun görülmüştür (Güdek, 2012). Yöntem olarak alıştırma, tekrar ve ezber yapılacağı belirtilmiştir (Budak ve Budak, 2014) Devlet ulemadan çekinmiş uzun süre mahalle mekteplerinin modernleşmesi için bir çalışma yapamamıştır. Bu süreç 1857 yılında Meclis-i Vükela'ya dâhil bir nazırın başında bulunacağı Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kurulmasıyla son bulmuş ve devlet, medreseye karşı boyun eğen ve taviz veren tavrından artık vazgeçmiş, eğitim işlerinin Batılı usullere göre düzenlenmesi konusunda ilk büyük adımı atmıştır (Kodaman, 1991). Nazırlığa Sami Abdurrahman Paşa, müsteşarlığa tarihçi ve o sırada Mekatib-i Umumiye Nazırı olan Hayrullah Efendi, Nezaret mektupçuluğuna ise Raşit Efendi atanmıştır (Cevat, 2002, akt. Kodaman, 1991). Maarif-i Umumiye Nezareti Mekatib-i Umumiye Nezaretine göre çok daha geniş yetkilere sahip özerk teşkilat yapısına sahip bir kurumdu (Somel, 2010). Bugünkü Milli Eğitim Bakanlığına da temel teşkil etmiştir. 3 Mart 1861 tarihinde Maarif Nezaretinin vazifelerini anlatan "mevad" adında nezarete yollanan vesikaya göre bu kurumun görevleri belirlenmiştir. Meclisin vazifesi vesikadaki maddeleri uygulamak, mevcut okulların nizamnamelerini tamamlamak ve yapılan işleri Meclis-i Ali-i Tanzimat'a bildirmektir (Berker, 1945, s. 47). Yukarıdaki maddelerden mahalle okullarıyla ilgili önemli bir değişikliğe gidilmediği ve yeniliklerin dışında kaldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde eğitimin hiyerarşik bir yapıya kavuşması için yapılan ilk girişim 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile olmuştur (Demirel, 2012). Bu belge ayrıca ilköğretim için de önemli adımlar içermektedir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile devletin ilköğretimi ülke sınırları içerisinde yaygınlaştırmak istediği anlaşılmaktadır. Yine bu nizamname ile birlikte ilköğretim müfredatına dünyevi derslerin eklendiğini görülmektedir. İlköğretimde somut adımlar atılması gerektiği düşünülerek ilkokullara öğretmen yetiştirmek için İstanbul'da 15 Kasım 1868'de Darülmualimîn-i Sıbyan açılmıştır (Özyalvaç, 2011). Darülmualimîn-i Sıbyan Müdürlüğüne yeni eğitim yöntemlerini bilen ve yeni yöntemlerle yazılmış bir alfabe kitabı olan eğitimci Mehmet Cevdet Efendi getirilmiştir (Güdek, 2012). Bu yüzden bazı çevrelerin propagandaları sonucu okul 1871'de kapatılmış, 1872'de tekrar açılmıştır. İkinci kez açılışında bu okula taşradaki Darülmualimîn-i Sıbyanlara öğretmen yetiştirme görevi de verilmiştir (Öztürk, 2005, s.12-13). 1875 yılında yayınlanan 34 maddelik bir talimatname ile İstanbul mahalle mekteplerinin yönetimi mahalle halkından teşkil edilecek "tedris meclisi ve tedris meclisi şubelerine" bırakılmıştır (Kodaman,1991). Fakat II. Abdülhamid dönemine kadar bu yenilik uygulamaya geçememiştir. II. Abdülhamid devrinde ilköğretim meselesi 1876 Kanun-i Esasi hazırlanırken ele alınmıştır (Kodaman, 1991). Maddelere bakıldığında öğretim serbest olacaktır. Özel yasasına uymak koşuluyla

her Osmanlı genel ve özel öğretim yapmaya yetkilidir. Bütün okullar devletin gözetimi altındadır. Osmanlı uyruğunun eğitimi birlik ve bütünlüğü hedefleyecektir. Cinsiyet ve ırk farkı gözetilmeksizin herkes eğitimden eşit şekilde faydalanma hakkına sahiptir. Kanuni Esasi ilk defa bir anayasada ilköğretime yer verilmesi açısından önem taşımaktadır. 1879 tarihinde Maarif Nezareti bünyesinde açılan Mekatib-i Sibyaniye Dairesi ile ilköğretim konusu ile ilgilenen resmi bir kurum kurulmuş olmuştur (Güdek, 2012). İlköğretimin yaygınlaştırılabilmesi için taşrada maarif teşkilatının geliştirilmesi gerekmektedir. 1881 yılında hazırlanan bir raporla taşrada maarif idareleri kurulması kararı alınmıştır (Somel, 2010). Taşra maarif müdürlükleri taşrada ilköğretim okullarıyla ilgili yenileşmelerin yürütülmesi ile görevlidir (Güdek, 2012). Merkez teşkilatının taşradaki gelişmelerden uzak olduğu fark edilerek İstanbul'dan görevlendirilen müfettişler taşraya gönderilmiş ve taşradaki müfettişlerle de yapılanlar takip edilmiştir (Kodaman,1991). İlköğretim ile ilgili sorunlar, II. Abdülhamid'in emri ile 1887 'de Ali Haydar başkanlığında toplanan maârif komisyonunda ele alınmıştır (Kodaman, 1991). Bu komisyonda İstanbul'da mevcut bulunan mahalle okullarının dar, havasız ve eski binalar olduğu üzerinde görüş birliğine varılarak ihtiyaca cevap verebilecek yeni okulların yaptırılması kararı alınmıştır. Buna karara uyularak Koca Mustafa Paşa, Silivrikapı, Mevlevihinekapısı, Şehremini, Edimekapı ve Eğrikapı semtlerinde eski okulların tamiri veya yeni okulların açılması yoluna gidilmiştir (Kodaman, 1991, s.73).

İkinci Meşrutiyet döneminde ilköğretimde önemli yenilikler yapılmıştır (Gündüz, 2013). Devlet maddi olarak ilköğretime destek çıkararak ilköğretim üzerinde etkinleşmeye başlamıştır (Güdek, 2012). Bu şekilde ülkedeki ilköğretimi kontrol altına almaya çalışmıştır. Bir ilköğretim yasası çıkarılmış, ilköğretim müfettişleri getirilmiş, ilköğretimin zorunlu ve parasız olma ilkesi benimsenmiştir (Güdek, 2012). İkinci Meşrutiyet döneminde de ilköğretimle ilgili klasik problemler devam etmiştir (Gündüz, 2013). Öğretmen yetiştirme ve bina sorunları çözümlenmeye çalışılmıştır (Güdek,2012). Maârif Nazırı Emrullah Efendi genelde eğitimin özalde ilköğretimin düzenlenmesi için çalışmalar yürütmüştür (Gündüz, 2013). Tuba Ağacı Nazariyesi adı verilen projesinde ilköğretimde yapılacak olan ıslahın ancak yüksek öğretimin düzeltilmesi ile sağlanabileceğini belirtmiştir (Gündüz, 2013).

Yenileşme Hareketleri Döneminde Çocuk Eğitimi Vermeye Başlayan Okullar

İbtidailer

Tanzimat döneminin sonlarına doğru mahalle mekteplerinin verdiği eğitimin yetersiz olduğu Maarif Nezareti tarafından fark edilmiş ve bu yüzden mahalle mekteplerinden gelen öğrencilerle rüştiyelerde verilen eğitimin istenilen başarıyı sağlayamadığı görülmüştür (Nurdoğan, 2005). 1862 yılında Maarif Nezareti mahalle

mekteplerinin müfredatını değiştirmek yerine yeni ve modern ilkokullar açmaya karar vermiş ve ilk defa ibtidailerle ilgilenmeye başlamıştır (Ergin, 1977). 1872'de İstanbul Nuruosmaniye Camii'nde kargir binada Selim Sabit Efendi tarafından hazırlanan usûl-i cedîd yönteminin uygulanması amacıyla açılan ilk ibtidai okulunun başarıya ulaşması sonucu yenilerinin açılmasına ve bunun yanında mahalle mekteplerinin de ibtidailere dönüştürülmesine karar verilmiştir (Güdek, 2012). İptidailerin açılması ile ilköğretimde yapılmak istenilen yenilikleri ulemanın tepkisini çekmeden uygulamak mümkün hale gelmiştir. 1876 yılı devlet salnamesine göre Nuruosmaniye, Simkeşhâne ve Saraçhane olmak üzere ibtidai mekteplerinin sayısı üç olmuştur (Nurdoğan, 2005). İptidailerin ilköğretimdeki önemi zamanla artmıştır. Örneğin o tarihte sayıları 280 olan İstanbul mahalle mekteplerinin yönetimiyle ilgili 1875 yılında yayınlanan talimatnâmenin 29. Maddesinde Maârif Nezareti bütün malî kaynaklarına göre dört kısma ayırmış ve buna göre devletin doğrudan doğruya meşgul olmak istediği okulların iptidailer olduğunu açıkça ortaya koymuştur (Kodaman, 1991, s.71). Bu gelişmelere ek olarak 1881 yılında Maârif Nezâreti'ndeki Mekâtib-i Sıbyâniye İdaresi de Mekâtib-i İbtidâiye İdaresi olarak değiştirilmiştir (Nurdoğan, 2005). 1882 yılında Maarif Nezareti ilköğretimde ağırlığı ibtidai okullarına kaydırarak ulemanın modernleşmeye karşı olan direnişini zayıflatmak istemiştir. Devlet salnâmelerinde ve resmî yazışmalarda ilk okullar için kullanılan mekâtib-i mahalle terimi yerine mekâtib-i ibtidâiye terimi kullanılarak eskiye dönük düşünceler yıkılmaya çalışılmıştır (Demirel, 2012). Bu şekilde ilköğretimde yaşanan ikilik de ortadan kaldırılmak istenmiştir. 1880 yılından sonra mahalle mekteplerinin ibtidailere dönüştürülmesine hız verilmiştir (Nurdoğan, 2005). Devlet salnâmelerine göre, İstanbul'da 1885 yılına kadar ibtidailerin sayısı 44'e yükselmiştir (Kodaman, 1991, s.73). 1886'dan itibaren, devlet salnâmelerinde yalnız mahalle okullarının bağlı oldukları merkez iptidailerinden bahsedilmiştir. 1891 tarihinde Tâlimât-ı Mahsûsa'nın yayınlanması ile birlikte mahalle-ibtidai ayrımı kaldırılarak, bütün ilk okullara ibtidai adı verilmek istenmiştir. Bu talimata göre: İstanbul'daki çevre okullar 12 merkez okula bağlanmıştır ve merkez okulları da Mekâtib-i İbtidai Dairesi'ne bağlanmıştır (Nurdoğan, 2005). İlkokullara Darümuallimîn mezunları veya öğretmenlik imtihanını başaranlar tayin edilecektir. Merkez okulu öğretmenleri, çevre okullarını denetleyeceklerdir. Diğer öğretmenlerin yanına bir muavin (kalfa) verilecektir (Nurdoğan, 2005). Her öğretmen, tatil günleri dışında okulda bulunmak zorundadır. Öğrenciyi dövmek yasaktır ve öğrencilere, yaptıkları suçun derecesine göre; nasihat, tenbih, tekdir, ayakta tutmak, teneffüse çıkarmamak ve velisine göndermek gibi cezalar verilecektir (Kodaman, 1991). Öğrenciyi teşvik için, çalışanlar takdir ve taltif gibi yollarla mükâfatlandırılacaktır. İlkokullar dört yıl olup, çocuklar yaz-kış sabahtan akşama kadar ders görecektir. Program dışında ders gösterilmeyip, dersler ezberletilmeyecektir (Kodaman,1991, s. 77). 1891'den 1909'a kadar İstanbul ilkokulları büyük oranda bu esaslara göre idare edilmiştir. Okutulan dersler;

Elifba, Kur'an, tecvid, ilm-i hâl, ahkâk, sarf-ı Osmanî, imlâ, kıraat, kısa Osmanlı tarihi ve coğrafyası, hesap ve hüsn-ü hat'tan ibarettir (Binbaşoğlu, 2009). 1891'de şehirlerdeki ibtidailerin eğitim süresi 3 yıl, köydekiler 4 yıldır (Akyüz, 1985). 1869 Nizâm-nâmesinde ilkokulların köylere kadar yaygınlaştırılması kararı alınmıştır (Nurdoğan, 2005). Bu tarihten sonra ilkokulların yaygınlaştırılması çabaları artsa da vilayetlere maarif müdürlerinin atanması her bölgede farklılık göstermekle beraber en erken 1882 yılından itibaren başlayabilmiştir (Kodaman,1991). İlkokullar yaygınlaştırılırken bir yandan da ibtidai okullarının artışına önem gösterilmiştir.

1905- 1906 yıllarında devlet sınırları içm5inde kaza başına düşen ibtidai okulu sayısı 12 dir (Somel, 2010). Bununla beraber her bölgede bulunan ibtidai okullarının sayısı bölgeden bölgeye değişiklik göstermektedir. Bu sayılardaki değişiklik devletin o bölgedeki çabaları ve halkın eğitime verdiği destekle açıklanabilir. Örneğin devletin en gelişmiş ve merkezi vilayetlerinden biri olan Hüdavendigâr vilayetinin merkezi olan Bursa'da 155 ilkokulun sadece 11 tanesi ibtidai okulu iken, Kudüs gibi uzak bir vilayette 158 adet köy ibtidaisi bulunmaktadır (Somel, 2010). II. Abdülhamid döneminde ilköğretimin maarif sistemi için temel teşkil ettiği kanaatine varılarak ilkokullara önem verilmiş akabinde İstanbul ve taşrada büyük değişimler yaşanmıştır. Bu sebeple Gündüz(2013) bu dönemi ibtidailer ve idadiler dönemi olarak adlandırmaktadır. Okullaşma oranı artmış eğitim için gerekli önlemler ve kararlar alınmıştır. Fakat mali imkânsızlık, öğretmen sayısının yetersizliği ve halkın tutumu gibi sebeplerden dolayı alınan kararlar uygulanamamakla birlikte bu dönemde ortaya atılan fikirler, alınan karar ve uygulamalar Meşrutiyet dönemi için temel teşkil etmiştir (Kodaman, 1991). Meşrutiyet Dönemi'nin başlarında ilkokullarla ilgili sıkıntılar aynı şekilde devam etmiştir. Bunlardan biri de okullaşma çalışmalarında karşılaşılan parasal kaynak problemi olmuştur. Bu dönemde ibtidailerin inşası ve idaresi; okulun ödeneği, planı, keşif namesi gibi evrakları gösterilerek bakanlıktan izin alınmak şartıyla vilâyetlerin yükümlülüğündedir (Kodaman,1991). Bakanlık bütçesinden ilköğretim için bir ödenek ayrılarak vilâyetlere dağıtılmaya başlanmıştır. Bu dönemde ilköğretimde öğretmen açığı sıkıntısı da doğmuştur. Temmuz 1908' den sonra Darülmualiminden İbtidaiye kısmı ayrılarak bağımsız bir okul olmuş ve okula 900 yeni öğrenci alınmıştır. Müdür olarak bu okula atanan Satı Bey okulda köklü değişiklikler yapmıştır (Akyüz,1985, s. 256). Okuldaki eğitim kadrosunu değiştirmiş öğrenci sayısını 150 ye indirmiş, programa Müzik, Beden Eğitimi ve Elishleri gibi tamamen yeni dersler koymuş bunun yanında okula Numune Mekteb-i İbtidaiyesi adında uygulama okulu kurmuştur (Ergün,1996). Taşradaki öğretmen ihtiyacını karşılamak için de taşrada 30 Darülmualimîn birden açılmıştır (Akyüz,1985). Bu dönemde Darülmualimat Darülmualimat-ı Âlî adını almış ve İbtidai, İhzari ve Âlî olarak üç kısma ayrılmıştır. İbtidai kısmında (5 yıl) ibtidailere öğretmen yetiştirilecek ve ihzari kısmında (2 yıl) Darülmualimat-ı İbtidailere

öğretmen ve müfettiş yetiştirilecektir. Fakat tüm bu çabalara rağmen ilkokullara öğretmen yetiştirme konusunda gerek nicelik gerekse nitelik olarak bir ilerleme kaydedilememiştir. Öğretmen olarak göreve alınan kişilerin gereken meziyetleri taşımadığı Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin 1910 yılında gazetelerde yayınlattığı bir ilanda yer alan okuma yazma bilenler muallim olarak atanabilecektir (Akyüz, 1985, s. 260) ifadesinden anlaşılmaktadır. Meşrutiyet döneminin başlarında ilkokullardaki eğitim- öğretimi düzenleme adına bir yasa çıkarma girişimleri başlamış ve 4 Nisan 1909'da Tahsil-i İptidaiye Lâyiha-i Kânûniyesi hazırlanmıştır (Güdek, 2012). Daha sonra Emrullah Efendi tarafından hazırlanan Tedrisat-ı İbtidaiye Lâyiha-ı Kânûniyesi de 1913 yılında geçici yasa olarak uygulamaya konulmuştur. 1869 Maârif Nizamnâmesi'den 1913 Tedrisât-ı İbtidâiye Lâyiha-ı Kânûniyesi'ne kadar geçen sürede yayımlanan talimât-nâmelerde ve yapılan yazışmalarda ibtidâi okullarının hedefi: Eğitim yaşına gelmiş çocuklara yaşam için en fazla gerekli bilgileri kazandırmak ve onları mütedeyyin, vatanperver, mukaddem ve gayur insan olarak yetiştirmek, şeklinde tanımlanmıştır (Nurdoğan, 2005, s.140). Tedrisat-ı İbtidaiye Lâyiha-ı Kânûniyesi'nin 1961 yılına dek 48 yıl boyunca bu birçok maddesi yürürlükte kalmıştır (Budak ve Budak, 2014). Bu yasaya göre ilköğretim 6 yıl olmuş ve ikişer yıllık üç kademeye ayrılmıştır. Yasaya göre, ilköğretim zorunlu ve parasız olmuş ve ibtidâi ve rüştiye okulları birleştirilerek Mekatib-i İbtidaiye-i Umumiye adını almıştır (Nurdoğan, 2005).

İttihat ve Terakki rejimi yeni bir rejim olduğu için yeni nesli bu rejimin değerlerine bağlı bir şekilde yetiştirmek istemiş bunun içinde eğitimden yararlanmak istemiştir. 1915 yılında İ. Hakkı Baltacıoğlu ve Süleyman Paşazade Sami Bey'in içinde bulunduğu kurul tarafından hazırlanan Tedrisat-ı İbtidaiye-i Umumiye Talimatnamesi'nin (Binbaşoğlu, 2009, s.269) beşinci maddesine göre, çocuklar hayatta gerekli olacak bilgilerle donatılacak ve vatanperver insan olarak yetiştirilecektir (Güdek, 2012). Meşrutiyet döneminde eğitimde millileşme görülmektedir (Budak ve Budak, 2014). Buna paralel olarak gazete ve dergilerde çocukların milli duygularını kuvvetlendiren, savaşları anlatan yazılar yazılmaktadır. 1897'de çıkarılan Rumeli-i Şarki Vilayetlerinin Mebadi-i Tedris Kanunu'nda bulunan her milletin kendi dilinde öğrenim yapacağı ibaresi kaldırılmış ve 1913 yılında tüm ilkokullarda Türkçe eğitim verilmesi şartı getirilmiştir (Güdek, 2012). Böylece eğitimi millileştirme adına büyük bir adım atılmıştır. Ulusal eğitim slogan haline gelmiş ve devletin yıkılışını ancak eğitim kurtarır anlayışı yerleşmiştir (Budak ve Budak, 2014). Programdaki lisan-ı Osmanî, tarih, coğrafya gibi derslerin içeriklerinde de değişimler olmuş, bu derslere milli ve vatani bir özellik kazandırılarak çocuklara vatan ve millet sevgisi verilme istenmiştir.

Rüştiyeler

Devletin taşrada açtığı ilk okul olan rüştiyeler 1880'lere kadar vilayetlerdeki en üst düzey eğitim kurumu olmuştur (Somel, 2010, s. 94). Rüştiyeleri ilk zamanlarda ilkokul üstü bir darülfünuna hazırlık okulu daha sonraları ise idadilere hazırlık basamağı olan bir orta okul olarak görmek mümkündür (Kodaman, 1991). Rüştiyelerle ilgili ilk çalışmaları başlatan kişi II. Mahmut'tur. II. Mahmut mahalle mekteplerinin eğitim açısından yetersiz olduğunu görerek bu okulların üstünde sınıf-ı sani okullarının açılmasını istemiştir. Bu okulların adı daha sonra padişah tarafından rüştiye olarak değiştirilmiştir

Rüştiyelerden sorumlu Mekâtib-i Rüşdiyye nezareti kurularak nezaretin başına getirilen Esad Efendi (Nurdoğan, 2005), İstanbul ve taşrada açılması planlanan bu mekteplerin ilkinin açılması için hemen harekete geçmiş ve bu ilk mektebin nizamnâmesini hazırlamıştır (Kodaman, 1991). Meclis-i Umûr-ı Nâfia tarafından hazırlanarak 5 Şubat 1839 tarihinde Takvim-i Vekâyi'de yayınlanan layihada rüştiye mekteplerinin kurulması kararı alınmış fakat bu karar planlandığı gibi uygulanamamıştır (Çelik, 2007). Açılış amacı ve müfredatı rüştiyelerden farklı olan fakat seviye olarak ileride rüştiyelere örnek sayılabilecek Mekteb-i Maârif-i Adliye adında bir okul devletin memur ihtiyacını karşılamak üzere 1838'da Sultan Ahmet Camii'nde açılmıştır (Kodaman, 1991, s. 92). Rüştiyelerin eğitim sistemindeki konumu 1845'te toplanan Muvakkat Maârif Meclisi tarafından açıklığa kavuşturulmuştur. Rüştiyeler, mahalle mekteplerinin üstünde, Darülfünûna öğrenci yetiştiren orta dereceli okul olarak tanımlanmıştır (Kodaman, 1991). 1846 talimatnâmesine göre rüştiyelerin eğitim öğretim süresi 2 yıla sınırlı tutulmuş ve Kur'ân, akaid, Arapça, hesap ve yazı derslerinin okutulması öngörülmüştür (Nurdoğan, 2005). 1848 'de bu derslere Farsça, coğrafya ve hendese dersleri de ilâve edilmiştir (Kodaman, 1991). Darülfünûnun zamanında açılmamasından dolayı rüştiyelerin eğitim-öğretim süresi ilk önce dört yıl olmuş (Somel, 2010), Darülmaârif açıldıktan sonra altı yıla çıkarılmış ve 1863'te 5 yıla indirilmiştir (Kodaman, 1991). 1847 yılında Kemal Efendi'nin maliyetini kendisi üstlenerek açtığı iki rüştiye okulunun başarılı olmasının ardından bir yıl sonra 4 tane daha yeni rüştiye okulu açılmıştır ve 1869 yılına kadar rüştiyelerin sayısı sürekli artış göstermiştir (Görür, 2015). Rüştiyelerin taşrada yaygınlaştırılmasında bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu güçlüklerden birisi de nitelikli öğretmen açığıdır (Uyanık, 2010). Rüştiyelere öğretmen yetiştirmek için 15 Mart 1848 'de Darülmua'llimîn-i Rüştiye eğitim öğretime başlamıştır (Akyıldız, 1993). Darülmua'llimîn mezunlarını vermeye başlayınca vilâyetlerde rüştiyeler açılmıştır. Taşrada yaygınlaştırılması hedeflenen rüştiyeler İstanbul dışında ilk olarak Edirne ve Bursa'da eğitim-öğretime başlamıştır (Uyanık, 2010). Bu okulların sayıları 1852 yılında 10' a ulaşmıştır ve 1852 tarihinden sonra büyük vilayetlerde 25 rüştiye açılmıştır (Akyüz, 1985). 1859 yılında ilk kız

rüştiyesi olarak Cevri Kalfa Rüştiyesi eğitim öğretime başlamıştır (Akyüz, 1985). 1868'de ise çeşitli vilayetlerde 31 adet rüştiye daha öğretime açılmıştır (Kodaman, 1991). Rüştiyelerin yaygınlaştırılması için yapılan çalışmalar bazı engellere takılmıştır bunlar: rüştiye mektebi olarak kullanılan binaların yetersizliği, Darülmualimîn mezunu nitelikli öğretmen açığı ve rüştiye mekteplerindeki müfredata ayak uydurabilen yeterli bilgi düzeyine sahip mahalle mektebi mezunu öğrencilerin azlığı olmuştur (Uyanık, 2010, s.98). Devletin kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle taşrada rüştiyelerin açılabilmesi ve eğitim-öğretime devam edebilmesi için bir çözüm bulunmuştur. Bu çözüm mali külfetini büyük oranda yöre halkının üstlendiği yarı rüştiyelerdir. İstanbul'daki ilk yarı rüştiye mektepleri 1858 yılında Mustafa Paşa Mektebi ve Beylerbeyi'nde bulunan mahalle mektebinin yarı rüştiyeye çevrilmesiyle varlık göstermeye başlamıştır (Uyanık, 2010). Yarı rüştiyelere nısf-ı rüşdiye veya nim rüştiyeler de denmiştir (Nurdoğan, 2005). Yarı rüştiyelerde öğretmen açığı sorununu kapatmak için de daha az maaşla medrese mezunu bir hoca derslere girmektedir. Bu sayede bir rüştiye açılacak kaynakla üç tane yarı rüştiye açılabilirdi (Uyanık, 2010). Bazı yarı rüştiyelerde ise bir tane Darülmualimîn-i Rüştiye mezunu bir öğretmen derslere girmekte bu kişiye muallimi evvel denilmekte ona bir de medrese mezunu muallimi sani ona yardım etmektedir(Nurdoğan, 2005). Talebin fazlalaştığı ve öğrenci sayısının arttığı yerlerde yarı rüştiyeler tam rüştiyelere dönüştürülmekteydi. Mahalle mekteplerinin üstünde bir eğitim kurumunda eğitim görme imkanı bulunmaması nedeniyle kızlar mahalle mektebi bittikten sonra eğitimine devam edememekte sadece varlıklı ailelerin kızları özel hocalardan yararlanarak ya da kendi kendilerini yetiştirerek dini, edebi bilgiler edinerek, eğitimlerine devam edebilmiştir. 10 Kasım 1858'de Maarif Nezareti'nden Sadarete yazılan tezkerede kız çocukları için de rüştiyelerin açılması istenmiştir. Olumlu görülen öneri sonucunda 6 Ocak 1859'da İstanbul Cevri Kalfa Mektebi ilk kız rüştiyesi olarak açılmıştır (Bilim, 1998, s.159). Bu okul Sultanahmet'te açıldığı için Sultanahmet Kız Rüştiyesi de denmiştir. II. Abdülhamid döneminde özel kız mekteplerinin sayısı artmış, okulların kalitesi biraz daha yükselmiş ve taşrada kız okulları açılmıştır (Kurt, 2011). 1870'lerden itibaren kız rüştiyeleri taşrada önemli merkezlere yayılmıştır. Fakat taşrada bu okulların, özellikle kadın öğretmen bulunmasındaki güçlük nedeniyle, gelişmeleri yavaş olmuştur (Akyüz, 2013). Kız rüştiyelerine muallim yetiştirmek için 1869 da Darülmualimat yine o sene içinde İstanbul ve 1878 yılında da Üsküdar Kız Sanayi Mektepleri'nin açılmış olması kızları okutmak hususunda atılmış önemli birer adımdır (Ergin, 1977). 1873 yılında Darülmualimat ilk mezunlarını vermiş ve kız rüştiyelerinde derslere girmeye başlamışlardır. Bu eğitimciler eğitim tarihimizdeki ilk kadın öğretmenler olarak tarihe geçmişlerdir (Ergin, 1977). Sadece Müslüman öğrencilerin kabul edildiği rüştiyelere 1867 yılından sonra Türkçe'den imtihana girmeleri şartıyla Hristiyan çocukları da alınmaya

başlanmıştır. Sayısal olarak büyük bir artış gösteren rüştiyeler için 1869 Nizâm-nâmesi'nde yeni hükümler yer almıştır. Bunlar:

1. Beş yüz haneden fazla olan her kasabada birer rüştiye açılacağı,
2. Rüştiyelerin her türlü masraflarının vilâyet maarif idaresi sandığından karşılanacağı,
3. Rüştiye binalarının Meclis-i Kebîr-i Maârif tarafından gönderilen plânlara göre yapılacağı,
4. Her rüştiyeye, talebe sayısına göre bir veya iki öğretmen ve ayrıca bir mubassır (gözetmen) ve bir de hademe tayin olunacağı,
5. Muallim-i evvelin (baş öğretmen) 800, ikincisinin 500, mubassır 250 ve hademenin 150 kuruş maaşla istihdam edileceği,
6. Rüştiyelerde öğretim süresinin 4 yıl olacağı,
7. Bütün rüştiyelerin 1-23 Ağustos arasında tatile gireceği,
8. Rüştiyeyi bitirenlerin imtihanla idadiye kabul edileceği, doğrudan doğruya rüştiyeleri ilgilendiren temel prensiplerdir (Koçer, 1967, s. 93). Aynı nizam-nâmenin 23. maddesinde, rüştiyelerin ders listesi şöyledir: Mebadi-i ulûm-u diniye (Din ilimlerine giriş), Lisan-ı Osmânî kavaidi, imlâ ve inşa, tertib-i cedîd üzere Kavaid-i Arabiye ve Farsiye, Tersim-i hudut, İlm-i hesap, Defter tutmak usûlü, Mebadi-i hendese, Tarih-i umûmi ve tarih-i Osmanî, Coğrafya ve Jimnastik (Kodaman, 1991, s. 93). Halkı sırf Müslüman olan kasabalarda, Müslüman çocukları için; halkı sadece Hıristiyan olan yerlerde Hıristiyan çocukları için eğer kasaba karışık ise 100 haneyi aşkın her cemaat için birer rüştiye yapılacaktır (Nurdoğan, 2005). 1869 Nizamnamesi'nde kız rüştiyeleriyle ilgili maddeler de bulunmaktadır. Buna göre; hane sayısı 500'ü aşan büyük şehirlerde, sadece Müslüman veya sadece Hristiyan olan yerlerde bir kız rüştiyesi olacak aksi taktirde hem Müslüman hem Hristiyanlar için birer rüştiye yapılacaktır (Görür, 2015). Eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenen kız rüştiyelerinin öğretmenleri kadın olacak öğretmen bulunmayan yerlerde yaşlı ve bilgili hocalardan yararlanılabilecektir (Kurt, 2011). Kız rüştiyelerinin idaresi Maarif Nezaretine verilmiştir. Nizamnameye göre kız rüştiyelerinin programlarına Osmanlıca gramer, yazı ve kompozisyon, seçme metinler, mesafe, tarih, coğrafya, aritmetik, defter tutma, resim, pratik bilgiler ve musiki gibi daha çok yaşam için gerekli dersler eklenmiştir (Görür, 2015). Osmanlı Devleti'nde yaşayan çocukların modern bir eğitim görebilmesi için atılan ilk adım olan rüştiyeler nitelik ve nicelik olarak her geçen yıl gelişmiştir. İlk olarak İstanbul'da açılan bu okullar çeşitli engellerle karşılaşılsa da taşrada da giderek yaygınlaşmıştır. II.

Abdülhamid devrinin sonlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde 619 rüştiye okulu mevcut olup toplam bu okullarda 40.000 civarında öğrenci eğitim öğretim görmektedir (Kodaman, 1991). Kısa bir süre içinde ulaşılan bu rakamlar Osmanlı Devleti için yeterli olmasa da küçümsenmeyecek seviyededir. II. Abdülhamid devrinde rüştiye bulunan birçok yere yeni rüştiye binaları yapılmıştır (Kurt, 2011). Büyük ve modern rüştiye binaları inşa edilmesine rağmen halkın çağdaş eğitime fazla ilgi göstermemesinden dolayı bu okullardaki öğrenci sayısı yeterli seviyeye ulaşamamıştır (Kodaman, 1991). Diğer taraftan özellikle İstanbul dışındaki yerlerde boş evler, konaklar ve benzeri yerler rüştiye binası olarak kullanılmakta ve okul binası olma özelliğini taşımamaktadır (Kurt, 2011). Bu devirde nicelik ve nitelik olarak arttırılmaya çalışılan rüştiyelerden bazıları da savaşlar ve anlaşmalar sonucunda kaybedilmeye başlanmıştır. 1879 'da Maârif Nezareti'nde Mekâtib-i Rüşdiye dairesi açılarak müdürlüğüne Selim Sabit Efendi getirilmiştir (Kodaman, 1991, s. 111). Bu gelişmeyle beraber yeni rüştiyelerin açılması hızlanmış ve rüştiyelerde verilen eğitim-öğretimin iyileştirilmesi için çalışmalar arttırılmıştır. Selim Sabit, 1883 yılında devlet sınırları içinde 460 kadar rüştiye ve bu rüştiyelerde okuyan 25-30.000 çocuğun bulunduğunu söylemiştir (Tenger, 2005). Vilâyetlerde sayıları 400 civarında olan rüştiyelerden 123 tanesi Osmanlı-Rus savaşı ve Berlin anlaşması sonunda elden çıkmış ve devletin elinde 277 rüştiye kalmıştır. 1880 yılında idadilerin açılmasına kadar rüştiyelerin ıslâhı ve yenilerinin açılması çalışmaları hızlı bir şekilde devam etmiş kaybedilen rüştiyelerle eski sayıya ulaşmak için çalışılmış ve nitekim 1888 yılı salnamelerine göre devlet sınırları içinde toplam 440 rüştiye ve 22.386 rüştiye öğrencisi bulunmaktadır (Kodaman, 1991). İdadilerin açılmasından sonra rüştiyeler önemini kaybetmiş ve Maârif Meclisi Reisi Ali Haydar başkanlığındaki 1888 yılında toplanan Maârif Komisyonu tarafından rüştiyeler için önemli kararlar alınmıştır. 1889 yılında ise idadi bulunan yerlerdeki rüştiyelerin kapatılmalarına ve kapatılan rüştiyelerin personelinin idadilere, binalarının ise ibtidailere devredilmesine karar verilmiştir (Tenger, 2005). II. Meşrutiyet devrinde rüştiyeler, ilköğretim kapsamına alınmaya çalışılmıştır. 1913 yılında yürürlüğe giren Tedrîsât-ı İbtidâiyye Kânun-ı Muvakkatî ile öğretim süresi altı yıla çıkarılan ibtidai mekteplerinin çatısı altına alınmıştır (Gündüz, 2013). İdadi okulu bulunan yerlerdeki rüştiyelerin ödeneği idadi binaların yapımına aktarılmıştır. Bu şekildeki rüştiyeler devlet salnamelerinden çıkarılarak rüştiyelerin sayısı azaltılmıştır. Fakat yabancı dil ağırlıklı nümûne rüştiyeleri (mektepleri) olarak adlandırılan bazı rüştiyeler Cumhuriyet dönemine kadar varlığını sürdürmüştür (Akyüz, 1985). Bunlardan bazıları Kadıköy, Kasımpaşa, Nisantaşı nümûne rüştiyeleridir (Tenger, 2005). 1923 tarihinde Birinci Heyet-i İlmiye kararları gereğince yapılan düzenleme ile mevcut rüştiyeler de kapatılmış ve yerine ortaokullar açılmıştır (Sakaoğlu, 1994).

Ana Mektepleri

Ana mektepleri kurulmadan önce Osmanlı Devleti'nde ana mektebi çağındaki çocuklara eğitim veren kurumlar mahalle mektepleri, ıslahhaneler ve darüleytamlardır (Akyüz, Uygun ve Kafadar, 2005). Osmanlı'da okul öncesi eğitim ilk olarak Fatih döneminde mahalle mektepleri vasıtasıyla ele alınmış bu okullar bir anlamda ana mektebi görevi görmüştür (Şimşek, 1995). Osmanlı Devleti'nde bugünkü anlamıyla ilk ana mekteplerinin temelleri 23 Temmuz 1908'den çok kısa bir süre önce özel ana mektepleri ile atılmıştır (Akyüz vd. , 2005). Ana mektepleri Osmanlı Devleti'ndeki hristiyan toplumlar arasında daha önceden yayılmasına rağmen, müslümanlar tarafından 1910 yılından itibaren kurulmaya başlanmıştır (Ergün, 1996, s. 273). Meşrutiyetten önce bazı vilayetlerde özel ana mektepleri bulunmaktadır (Akyüz, 1985). Bu dönemin başlarında ise Avrupa'dan gelmiş özellikle Almanya'da çocuk eğitimi (terbiye-i etfal) üzerine öğretim görmüş gayrimüslim kadınlar Selanik, İzmir, Beyrut gibi ülkenin büyük kentlerinde ana mektepleri açmışlardır (Ergün, 1996, s. 273). Osmanlı Devleti'nde devlet eliyle okul öncesi eğitimin başlaması ve yaygınlaşması Meşrutiyet Dönemi'nde Balkan Savaşları'nı takip eden yıllara rast gelmektedir. Savaşlarda kaybedilen erkek gücünün yerini kadınlar tamamlamaya çalışmış ya da savaşlarda ebeynlerini kaybeden çocukların bakımı ve eğitimi için ana mekteplerine gerek duyulmuştur (Akyüz vd, 2005). Bu tarihten önce Emrullah Efendi, 1910 yılında hazırladığı Tedrisât-ı İbtidaiye Kânûnu Lâyihası Esbâb-ı Mucibe Mazbatası'nda, bu mekteplerin gerekliliğine değinmiş fakat kurulması için bir çalışma yapıp yapılmayacağından bahsetmemiştir (Ergün, 1996, s. 273). 1913 yılında Dârülmuallimat müdürü İsmail Mahir Efendi Avrupa'dan getirttiği programları tercüme ederek bir yönetmelik hazırlamıştır, İsviçre'den araç ve gereç getirtmiş ve Maarif Nezareti'ne bağlı ilk ana okulu 1914 yılında 50 öğrenciyle eğitime başlamıştır (Ergün, 1996, s. 274). 1914 yılında çocukların gelişimi için faydalı görülen bu anaokullarından dördü Fatih, Şehremini, Sultanahmet, Eyüp'te olarak İstanbul tarafında, ikisi Nişantaşı ile Kasımpaşa'da olmak üzere Beyoğlu tarafında, ikisi Üsküdar tarafında, ikisinin de Kadıköy'de toplam 10 adet mektebin açılması için bütçeye gerekli ödenek konmuştur (Güdek, 2012). Fakat bu okullarda eğitim-öğretimi sürdürecektir yetişmiş ana mektebi öğretmeni yoktu. Bakanlık ana mekteplerinin yanına ana mektepleri öğretmeni de yetiştirecek sınıflar açmayı kararlaştırmış, ilk olarak da 1914 Mart'ında Dârülmuallimat bir Ana Muallime Mektebi açmıştır. Daha sonra diğer ana mekteplerine de öğretmen yetiştiren sınıflar açılmıştır. Türkiye'de ana mekteplerinin gelişiminde en çok İsviçre usulünün etkisi olmuştur (Ergün, 1996). Öğretmen açığı kapanana kadar Ermeni ve Yahudi öğretmenler ana mekteplerinin eski terk edilmiş öğretim yöntemlerini kullanarak eğitim-öğretime devam etmişlerdir (Akyüz, 1996, s. 132). Ancak gerek resmî gerekse özel hemen bütün ana mekteplerindeki öğretmenlikler Yahudi ve Ermenilerin elinde

kalmıştır. Alliance Israelite Ana Mektebi'nde Yahudi öğretmenler, Dârümuallimat'daki ana öğretmen okulunda da Ermeni öğretmenler çocukları yetiştirmiştir (Güdek, 2012). Diğer yandan Satı Bey de İstanbul'da zengin ailelerin çocuklarına eğitim veren özel bir ana mektebi açmıştır (Aksel, 1956, s. 14). Ana mekteplerinin temel yapısı 1913 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Muvakkati'de yer alan bazı hükümlerle oluşturulmuştur (Şimşek, 1995). Bu kanunun 3. Maddesinde ana mektepleri ilköğretim mektepleri içinde sayılmıştır. 4. Madde de ise ana mekteplerinde oyun, ilahi, gezi, elişleri ve eşyaların tanıtımı yapılırken çocukların yaşlarına uygun uygulamaların yapılması istenmiş ve ana mekteplerinin 4-7 yaş arası çocuklara yönelik olduğu vurgulanmıştır (Şimşek, 1995). 1914 tarihinde Maarif Nezareti tarafından ana mektepleri öğretmenleri ve yöneticileri için ana mektepleri öğretim programları ve bu programlarda yer alan dersleri açıklayan bir belge yayınlanmıştır (Çelik, 2007). Ana mektepleri ilk programları ve uygulamalarına ilişkin 1914 tarihli belgenin: İtalyan okul öncesi eğitimcisi bayan Montessori'den ilham aldığı görülmektedir. Bu belgeye göre ana mekteplerinin dersleri; Musahabat-ı Ahlâkiye (Ahlâkî konuşmalar), Resim, Bahçe dersleri, Lisan (Anadil), Hayat ve Hareket dersleri, Musikî, Eşya (Tabiat Bilgisi) ve Jimnastiktir. Bu programlarda Balkan Savaşlarının izleri de görülmektedir. Örneğin, Jimnastik dersinde çocukların tüfek tutmaya alıştırmaları da istenmektedir. Bu belge ülkemizde ilk kez, ana mektepleri düzeyinde dramatizasyonun ilk uygulamalarını da getirmektedir (Akyüz, 2004, s. 14). Bu belgeye göre: Ana mektepleri ve sınıfı doğrudan doğruya bir eğitim-öğretim yeri değil terbiye, hayat ve hareket okulu, çocuk bahçesidir. Ana mektepleri ve sınıflarında kesin bir müfredat programı yoktur. Ana terbiyesini vermekle görevli olan mürebbiler yahut mürebbiyeler, çocuk terbiyesinin esaslarına karşı hareketlerde bulunmamak şartıyla derslerin saat ve miktarını istedikleri gibi tadil değiştirebilirler. Musahabat-ı Ahlâkiye ve Eşya dersleri gibi dikkat ve düşünmeyi gerektiren derslerin öğleden önce verilmesi tercih edilmelidir. Diğer dersler öğleden önce veya sonra verilebilir. Ana mekteplerine dört, beş ve altı yaşındaki çocuklar kabul olunur. Ana mektebi çocukları ibtidaî mektepleri için belirlenen vakitte okula gelecek ve aynı saatte evlerine döneceklerdir. Ana kısmında dersler yirmişer dakikadan daha çok devam etmeyecek ve her yirmi dakika dersi yirmi dakika teneffüs, hareket-i bedeniye (beden hareketleri), oyun, musikî gibi eğitimsel faaliyetler izleyecektir (Akyüz, 2004, s. 14). Ana mektepleri müfredatındaki dersler aşağıdaki gibidir: Hayat ve Hareket dersleri; Bu derslerin amacı çocukların bedensel ve zihinsel yeteneklerini kullanmayı öğretmektir (Güdek, 2012). Dersler karşılıklı konuşma şeklinde olacak, çocukların konuşurken rahat olmalarına özgürce kendilerini ifade etmelerine izin verilecektir. Kuklalar ve görsel eşyaları kullanılarak çocukların bu eşyalar hakkında konuşmaları sağlanacaktır. Musiki; Mekteplerde öğretilecek musiki parçaları sözleri ve müziğiyle basit çocukların ve hoşlarına gidecek şekilde sevimli ve canlı olacaktır (Akyüz, 2004). Musiki parçaları oturarak söylenmemeli ayakta ve

hareket ederek söylenmelidir. Jimnastik; Mekteplerde jimnastik dersinde yapılan jimnastik hareketleri çocukların seveceği şekilde, topluluk halinde ve musiki ile birlikte yapılacaktır (Güdek, 2012). Onlar için en iyi jimnastik, terbiyevî oyunlardır.

4. Sonuçlar ve Öneriler

4.1. Sonuç

Osmanlı'da eğitimde düzenlemeler yapılması gerektiğinin anlaşılması sonucu yeni okullar açılması ve modernleşme girişimleri 18. yüzyıl sonlarında askeri okulların açılması ile başlamışsa da eğitim alanında gerçek anlamda modernleşme çalışmaları Tanzimat dönemine denk gelmektedir. Osmanlı Devleti'nde tüm alanlarda baş gösteren değişim ve modernleşme ihtiyacı eğitim alanında da hissedilmiştir. Klasik Osmanlı eğitim müesseseleri dışındaki ilk sivil öğretim kurumları olan rüştiyeler Sultan II. Mahmut tarafından teşkil edilmiştir. Bu okullara öğretmen yetiştirmek için Darülmuallimîn-i Rüştiye açılmıştır. Rüştiyelerin öğretim programına dünyevi dersler de eklenmiştir. Fakat İstanbul dışındaki rüştiyelerin birçoğu bina ve öğretmen eksikliklerinden dolayı istenen hedefe ulaşamamış gene eski usül eğitime devam etmiştir. 1869 yılında yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnamesi ile eğitim sistemi için hiyerarşik bir yapı kurulmuş ve birçok köklü değişiklik öngörülmüştür. Nizâmname ile ilköğretim (mahalle ve rüştiye mektepleri), ortaöğretim (idâdî ve sultânî) ve yükseköğretim (Dârülmuallimîn, Dârülmuallimât, Fen ve Sanayi mektepleri ile Dârülfünûn) şeklinde üç kademededen oluşan bir hiyerarşi planlanmıştır. Orta öğretimde idadiler iki örnekle kalmış ve sultanilerin tek örneği Galatasaray Sultânîsi olmuştur. Dârülfünûnun açılması gecikmiş nizamnamedeki yükseköğretim kararları da tam anlamıyla uygulanamamıştır.

Nizamname ile alınan kararların tamamı Tanzimat dönemi içerisinde uygulamaya konulamamıştır. Bu değişikliklerin uygulamaya geçmesi ancak 2. Abdülhamid döneminde mümkün olmuştur. İlkokul eğitimi yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Tanzimat döneminde sadece İstanbul'daki çocuklar için konulan okula devam zorunluluğu bu dönemde tüm Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan çocuklar için getirilmiştir. İlköğretimde hedeflenen modernleşme ibtidailerin açılmasıyla gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Giderek yaygınlaşan ibtidailer zamanla mahalle mekteplerinin yerine geçmeye başlamış ve devlet tarafından resmi yazılarda ilköğretim kurumlarından ibtidai olarak bahsedilmeye başlanmıştır. İdadidilerin açılması ile eski önemlerini kaybeden statüleri konusunda bir karmaşa yaşanan rüştiyeler de ibtidailerle birleştirilerek ilköğretim sistemi yeni bir şekil almıştır.

Balkan savaşlarından sonra açılmaya başlanan anaokulları çocuk eğitiminde ülkemizde kaydedilen önemli bir gelişmedir. İsviçre anaokulları örnek alınarak kurulan anaokullarında ilk zamanlarda Ermeni ve Yahudi kadın eğitimciler eğitim-öğretimi sürdürmüşlerdir. Darülmuallimat bünyesinde açılan Ana Muallime Mektebi anaokulu öğretmeni ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın ilanı ile başlayan çocuk eğitiminde modernleşme çabaları 1. Dünya savaşının başlamasına kadar devam etmiştir. Kemal Efendi, Emrullah Efendi, Satı Bey, Selim Sabit Efendi, Said Bey, Mehmet Cevdet Efendi, Ahmet Cevdet Paşa, İsmail Mahir Efendi ve Mustafa Reşit Paşa gibi isimler ülkemizde çocuk eğitiminin modernleşmesi için çaba göstermişlerdir. Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte her alanda yapılan reformlar eğitimde de yapılmış bir anlamda eski çabalar devam ettirilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin çocuk eğitiminde modernleşme çabaları bazı engellerle karşılaşmıştır. Bunlar; bazı kesimlerin (ulema) tepkisi, savaşlar ve toprak kayıpları nedeniyle yaşanan maddi ve manevi zorluklardır. Çocuk eğitiminde yapılan yeniliklerin Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçlarını karşılamada ve devleti yeniden yapılandırmada yetersiz olduğu söylenebilir. Tüm bu zorluklara rağmen Osmanlı zamanında atılan bu adımlar günümüzdeki birçok kurumun da temelini teşkil etmiştir. Tanzimatla başlayan bu yolculuk bugün hala hız kaybetmeden devam etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde uzun bir süreci kapsayan çocuk eğitiminde modernleşme çabalarına o zamanın şartlarını göz önünde bulundurarak bugünün penceresinden bakılacak olursa yapılan bazı yanlışlıklar göze çarpmaktadır. Bunlardan birisi eğitimin çok uzun yıllar ihmal edilmesinden dolayı öğretmenlerin ve eğitim sisteminin çağın ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olmasıdır. Bunun sonucunda açığı kapatmak için hızlı bir şekilde Batı'dan ithal edilen eğitim programları istenen başarıyı sağlayamamıştır. Devlet kendi ihtiyaç ve hedeflerine göre bir eğitim sistemi kuramamıştır. Eğer 19. yüzyıl başlarında okulöncesi, ilköğretim, lise, üniversite, öğretmen yetiştirme, eğitim teşkilatlanması, okul ve yurt inşası konularında eş zamanlı yenilikler yapılabilseydi eğitim ve dolayısıyla devletin gidişatı da olumlu yönde etkilenebilirdi. Tamamen Osmanlı Devleti'ne özgü bir eğitim sistemi oluşturulabilse ve özellikle eğitim seviyesi ilköğretimden yukarıya çıkamayan taşralı çocukların mesleki ve teknik alanda eğitimleri sağlanabilseydi devletin kalkınması da sağlanabilirdi. Çocuk eğitiminde bugünkü duruma baktığımızda yine sürekli değişen müfredat programları göze çarpmaktadır. Eğitimde yapılan yenileşmelerin sonuçları görülmeden yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Bu çalışmaların temelinde eğitim sistemimizi öğrencilerin bilgiyi keşfetmesini sağlayacak şekilde düzenlenmek ve uluslararası sınavlardaki

akademik başarı düzeyimizi arttırma isteği yatmaktadır. Eğitimde kaliteyi arttırmak için teknolojik alt yapı da yenilenmeye çalışılmaktadır.

Osmanlı yenileşme hareketleri döneminde olumlu yönde etkisi olan çalışmalar da yapılmıştır. Halen varlığını başarıyla devam ettiren Darüşşafaka ve Galatasaray Liseleri o yıllardan günümüze kadar gelen iki projedir. Rüştüyeler, ibtidailer ve anaokullarının açılması bugünkü ilköğretim sistemimizi oluşturmaları açısından faydalı olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığının temellerinin de bu dönemde atılmış olması modernleşme döneminde yapılan çalışmaların önemini ortaya koymaktadır.

4.2. Öneriler

Bu çalışmada, Osmanlı yenileşme hareketleri döneminde çocuk eğitimi konusunda var olan bulgulara yer verilmiştir. Konu ile ilgili olduğu tespit edilen kaynaklar incelenmiştir. Yenileşme hareketleri döneminde eğitim ile ilgili gelişmelerin yanı sıra, öğretim programları ve okulların fiziksel yapısı ve eğitim teşkilatı konusunda yapılan çeşitli değişikliklere, problemlere ve eksikliklere yer verilmiştir. Bu kapsamda araştırmadan elde edilen bulgular ışığında aşağıdaki öneriler getirilmiştir:

- Osmanlı yenileşme hareketleri dönemi döneminde çocuklara eğitim veren ibtidai ve rüştüye binalarının hala ayakta olanları eğitim müzesi olarak tekrar düzenlenerek öğretmen, öğrenci ve konuya ilgi duyan araştırmacıların hizmetine sunulması önerilmektedir.
- Osmanlı yenileşme hareketleri dönemi döneminde çocuk eğitimi alanında yapılan kanun, yönetmelik ve talimatnameler için bir elektronik arşiv oluşturularak öğretmen, öğrenci ve konuya ilgi duyan araştırmacıların hizmetine sunulması önerilmektedir.
- Osmanlı yenileşme hareketleri döneminde çocuklar için hazırlanarak ibtidai ve rüştüyelerde okutulan ders kitapları hakkında yapılacak çalışmaların eğitimciler için önemli bir kaynak oluşturabileceği düşünülmektedir.
- Ülkemizde çocuk eğitiminde yaşanan problemlerin sadece günümüzde var olmadığı ve bugün yaşanan birçok problemin benzer bir şekilde Osmanlı döneminde de yaşandığı görülmektedir. Çocuk eğitiminin güncel sorunları ile ilgili çalışmalar yapılırken ülkemizin geçmişte yaşadığı deneyimlerden faydalanılması önerilmektedir.

5. Ek Bilgi

Bu çalışma Arslan'ın Orhon danışmanlığında hAkdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Bilim Dalı'nda hazırlamış olduğu "Osmanlı yenileşme hareketleri döneminde çocuk eğitimi" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Etik Beyan

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımızı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimizizi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimizizi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımızı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)'in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimizizi beyan ederiz.

Çıkar Çatışması ve Yazar katkıları

Bu çalışmada herhangi bir kurum, kuruluş veya kişiyi dolaylı ya da doğrudan etkileyebilecek çıkar çatışma yoktur. Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

6. Kaynakça

- Aksoy, İ. (2008). *II. Meşrutiyet dönemi eğitim politikası ve Satı Bey*. Gazi Türkiyat Dergisi, Güz 2008(3).
- Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat dönemi Osmanlı merkez teşkilâtında reform: 1836-1856*. Eren.
- Akyüz, Y.(1985). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S*. Pegem Akademi.
- Akyüz, Y.(2004). *Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2004*. Pegem Akademi.
- Akyüz, Y., Uygun, S. & Kafadar, O. (2005). Anaokullarının İkinci Meşrutiyet dönemi gelişiminde okul ve çocuk sağlığı. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi*, 4(7).
- Araz, Y. (2013). *16. Yüzyıldan 19. Yüzyıl Başlarına: Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak*. Kitap Yayınevi.
- Baytal, Y. (2000). Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 11(11), 23-32.
- Berker, A. (1945). *Türkiye'de ilköğretim I: 1839-1908*. Milli Eğitim Yayınları.
- Berkes, N. (1973). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. Yapı kredi Yayınları.
- Binbaşıoğlu, C. (2005) *Türk eğitim düşüncesi tarihi*. Anı Yayıncılık.
- Birinci A., & Kara. İ. (2005). *Bir eğitim tasavvuru olarak mahalle/sıbyan mektepleri*. Dergah Yayınları.
- Budak L., & Budak Ç. (2014). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne İlkokul Programları (1870–1936). *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 18 (1).
- Cevat, M. (2002). *Maarif-i Umumiye Nezareti tarihçe-i teşkilat ve icraatı*. Milli Eğitim Yayınları.

- Çelik, A. (2007). Hatıralarla sıbyan mektepleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27), 125-135.
- Çelenk, S. (2008). The History of Laicism on Turkish Educational System. *İlköğretim Online*, 7(2), 368-375.
- Demirel, F. (2010). *Mekteb-i İdâdî. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Demirel, F. (2012). Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (2).
- Doğan, R. (1997). Osmanlı eğitim kurumları ve eğitimde ilk yenileşme tahlili. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1), 407-442
- Erdoğan, T.(1996). Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42.
- Eren, A. C. (2007). *Tanzimat fermanı ve dönemi*. Derin Yayınevi.
- Ergin, O.(1940). *Türkiye maârif tarihi I-II*. Eser Kültür Yayınları.
- Ergün, M. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemleri, nitel araştırma*. [Çevrimiçi: <http://www.egitim.aku.edu.tr/nitelarastirma.ppt#2561>] Erişim: 15 Mayıs 2017.
- Gelişli, Y. (2002). Osmanlı ilköğretim kurumlarından mahalle mektepleri (kuruluşu, gelişimi ve dönüşümü). *Türkler*, C.15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, (2002): 35-43.
- Görür, E. D.(2015). İnas rüşdiye mektepleri: Yanya Hamidiye inas rüştiye mektebi örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 8(36).
- Gündüz, M. (2010). Gelenek ve modernlik arasında bir eğitimci: Satı Bey ve Fenn-i Terbiye adlı eseri üzerine bir inceleme. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish*, 5(3).
- Gündüz, M. (2013). *Osmanlı eğitim mirası klasik ve modern dönem üzerine makaleler*. Doğu Batı Yayınları.
- Güdek, M.(2012). *Modernleşme döneminde Osmanlı'da çocuk eğitimi ve literatürü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İhsanoğlu, E. (2010). *Dârülfünun (Osmanlı'da kültürel modernleşme'nin odağı)*. İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.
- Kaptan, S. (1998). *Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri*. Bilim Yayıncılık.
- Koçer, H. A. (1991).Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi (1773-1923). Milli Eğitim Bakanlığı.
- Kodaman, B. (1991). Abdülhamid devri eğitim sistemi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurt, K. S. (2011). Osmanlı Devleti'nde kadın eğitimi harem'den mektebe. İstanbul: Yitik Hazine.
- Nurdoğan, A. M. (2014). Abdülhamid Döneminde İlköğretim Okullarındaki Ders Kitapları ve Tarih Öğretimi. *Turkish History Education Journal*, 3 (2), 82-111.
- Özkan, S. (2010). *Türk eğitim tarihi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2005). *Türkiye'de dünden bugüne öğretmen yetiştiren kurumlar*. Milli Eğitim Yayınları.

- Özyalvaç, A. N. (2011) Bir müfettiş raporunda erken 20. yüzyıl İstanbul suriçi sıbyan mektepleri. *Türkiyat Mecmuası*, 21(1), 345-373.
- Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi (1839-1908) (İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin)*. İletişim Yayınevi.
- Şen, A. (2013). Osmanlı'dan günümüze eğitimde modernleşme çabaları. *Ekev Akademi Dergisi*, 17(57).
- Şimşek, H.(1995). *İlköğretim sistemimiz (1923-1950) üzerine yapı, amaç ve muhteva yönünden bir tahlil*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van
- Talay, A. (1991). *Eserleri ve hizmetleriyle Sultan Abdulhamit*. Risale Yayınları.
- Tekeli, İ. , & İlkin, S.(1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim ve bilgi üretim sisteminin oluşumu ve dönüşümü*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Unat, F. R. (1964). *Türk eğitim sisteminin gelişmesine tarihî bir bakış*. Milli Eğitim Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.

7. Extended Summary

The constant backwardness of the Ottoman Empire in wars against the West caused the rulers of the period to turn to the West. The intellectuals who saw the situation of the Ottoman Empire and the notables of the state thought that the way to get rid of the collapse is to make reform. The reason for the decline of the state was questioned and it was concluded that the West was superior in the military field. The reforms made in the 17th century were mostly carried out in the military field. However, over time, the idea that the Ottoman Empire should make innovations not only in the military field but also in the political, social, and legal fields started to prevail. Advancing with small steps, Western style education and institutionalization accelerated after 1789. The Tanzimat period started with the reading of the Gülhane Hatt-ı Hümayunu in 1839. This period has an important place in our history in that the institutions established during the Tanzimat period form the basis of many state institutions that already exist today. The reforms in the Tanzimat period, on the other hand, predicted changes in the political, social and legal fields, but showed a feature that tried to change the country's order without leaving conservative lines. The basis of the outstanding dualities in many institutions and practices within the Ottoman State is based on the policy of preserving the old and establishing the new next to the old during the Tanzimat period.

During the Tanzimat period, everything belonging to Western culture entered the borders of the Ottoman Empire and the Western influence was reflected in the lifestyle, culture, dressing, and tools used by the people. The change in the Ottoman Empire also affected the children. In the streets of cities such as Istanbul, Izmir and

Thessaloniki where commercial relations with the West are stronger than other provinces, shops selling children's toys and clothing were opened, children's magazines were published, and works on children's literature began to be produced. Child health and education gained importance in this period. While there were changes in the state structure, changes started in the field of education. Neighborhood schools continued to exist, but their curriculum was also revised. The Tanzimat period was a period when many innovations were made, especially in the field of child education. Regulations regulating education and training were issued, educational programs were reorganized to include worldly knowledge as well as religious knowledge, new primary and secondary education institutions were opened and these institutions were tried to be expanded within the borders of the country. Efforts to spread the institutions providing education to children throughout the country intensified in this period. The first job done to spread education throughout the country was to open junior high schools in the provinces. Although the high school students were the first school opened in the provinces by the state, it was the highest educational institution in the provinces where they were until the 1880s.

It is necessary to train teachers for the newly opened schools for the education of children. For this reason, training teachers for newly opened junior high schools and other educational institutions was also one of the problems that made the Ottoman state busy during the Tanzimat period. Darülmualimîn, where teachers will be trained to implement the new education programs to be implemented in these schools, was opened. Teachers who graduated from this school have been sent to secondary schools in different regions of the country as teachers. Darülmualimîn-i Sibyâniye was opened with the aim of developing trainers working in neighborhood schools.

After 1876 II. Reforms in the field of child education during the reign of Abdülhamid increased in terms of quantity and quality and continued as a continuation of the Tanzimat period and as a reaction to it. Ibtidâi schools, which were opened in 1872, are important as the primary school opened by the state. Another noteworthy development in this period was the opening of administrative schools and the loss of importance of high schools as a secondary education institution. However, despite this, the number of high school students was increased and new high school buildings were built. Since the 1870s, high school girls have spread in important centers in the provinces. Likewise, in this period, the number of high schools was increased and spread within the borders of the state. Another study carried out during the reign of Abdülhamid is to increase the number of Darülmualimin, which was 4 in the Tanzimat period, to 32.

Constitutional period was a continuation of the movement of innovation and change in education, which started with the Tanzimat for child education, and continued with Abdulhamid II, and it was the preparation phase for

the Republican reforms. The Maarif-i İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati (Temporary Primary Education Law) enacted in 1913 is the most important innovation of the 2nd Meşrutiyet in terms of primary education. Tevhid-i Tedrisat, which was put into practice in the Republic period, was first put forward during the 2nd Meşrutiyet. Juniors were abolished and merged with high school seniors. A department was opened in Darülmüallimat to train teachers for kindergartens, but this section was closed due to the employment problem of graduate teachers.

Ottoman education history is divided into two as classical and modern periods in terms of its characteristics. While the period from the foundation of the Ottoman Empire to the period when the first modernization works began is called the classical period, the period that started with the publication of the Tanzimat Edict is called the modern period. Schools in the classical period are the continuation of educational institutions from the Seljuks. Neighborhood schools, madrasahs and rare are institutions that provide education for various purposes in the classical period. During this period, children receive education in neighborhood schools. In the modernization period of the Ottoman Empire, the places where children receive primary school education are the neighborhood schools. Until the last days of the Ottoman state, they undertook the task of being an institution where children were educated. Primary schools, junior high schools, high schools and kindergartens, which were opened in the modern period, were also other institutions where children were educated. These institutions have formed a basis for the schools where children are educated today.

In this study, the current educational institutions in the classical and modernization periods, the education-training programs of these institutions, the teachers in these institutions and their education-training situations were tried to be explained with the information obtained from secondary historical sources. It is explained how school buildings, teachers, educational programs, textbooks and the educational organization of the state have changed as a result of the modernization efforts that started to be implemented in child education. All these have been tried to be presented in integrity together with the conditions of the period in which the country was in the historical process, together with the cause and effect relations. In this context, the changes in the neighborhood schools giving education to children in the Ottoman Empire and the new educational institutions opened in addition to these institutions were mentioned.